Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

1921 оной 1-нээ гарана. | № 134 (18157) | 1989 оной июниин 10, суббото | Сэн 3 мүн.

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

АРАДАЙ АША ТУҺАНУУДТА АЛБА ХЭХЭ

„СССР-эй правительствын саашанхи ажал ябуулгын программа тухай“ Н. И. РЫЖКОВОЙ элидхэл

Түрүүлэгшэ М. С. Горбачевой элидхэл тушаа үгэ хэлэлгын үедэ, 1985 оной апрельдэ бидэ ямар байдалтай байгаа һэмбибди гэһэн асуудал бүгэдын анхаралай газаа тэ үлэһэн байна. Хэдэн арбаад жэлэй туршада экономикодо сугларһан айхабтар ехэ асуудалнууд болон орёо бэрхэшэлнүүдые, хэршье эдэбхитэйгээр хубилган шэнэдхэлгые бэелүүлээшье һаамнай, дүрбэн жэлэй туршада тэдэнние шидхэхэ аргагүй байгаа гэжэ бидэ тон эли тодоор ойлгохо ёһотойбди. Ушар нимэ-һээ хубилган шэнэдхэлгые юунһээ эхилээ һэмбибди гэжэ эгээл нарин нягтаар шэнжэлжэ үзэхэ хэрэгтэй байһан ушарта арадай депутадуудай анхарал хандуулхые үшөө дахин хүсэнэб.

Манай ороннае һаңдаралта байдалай гүн руу татаһан ашаан хадаа урдань СССР-эй правительствын бодомжолгодоһоо бүри хүндэ байшоо гэжэ бидэ. Съездын үмэнэ нюуса нөөсэгүйгөөр сэхэ мэдэрхэ ёһотойбди.

Өөрынгөө экстенсивнэ хүгжэлтэһөө боложо, экономикмайй 80 яад онуудай тэг дунда манай ороной урда табигдаһан гол гурбан нимэ зорилгые нэгэн доро адли тэгшээр дүүргэжэ шадахагүй байшоо:

арадай һуудал байдал һайжаруулга ба амин шухала социальна асуудалнуудые шидхэлгэ;

мүнөө үеыншье, ерээдүй сагайшье зорилгонуудые шидхэхэ арга боломжотойгоор арадай ажахые ашаг үрэ ехэтэйгээр хүгжөөлгэ;

гүрэнэй бүеэ хамгаалха хүсэ шадалай үндэр хэм хэмжээе хангалга.

Нэн түрүүн экономикын хүгжэлтэ тухай. Бүхы ажахы эрхилэлгын гуримуудай хуушаараа, хубилашагүйгөөр хүгжэхэ заншал, ашаг үрэ дээшэлүүлхэ, эрдэм-техникын дэбжэлтэ түйлаха ябадалда хайхарамжагүй байлга тэрэнэй хүгжэлтэдэ һаад ушаруудаг байгаа. Гаргаша хэхэ ябадалаар сэгнэхэ ушар арадай ажахын бүхы һалбариннуудта гол һуури эзэлдэг байгаа. Машина бүтээлгын гээгдэл, экономикын ехэнхидээ түүхэй эд гаргаха шэгэлэл, хэрэглэмжын эд бараа гаргадаг секторэй хүгжэлтэ багатай байһан ушар ниитын үйлэдбэриин бүридэлые эбсэшэгүйгөөр һандаргаһан, тэрэнние социальна асуудалнуудые шидхэлгэһээ холодуулһан байна бишуу. Энэ-эндэ агропромышленна комплексын ашаг үрэ багатай байһан ябадалые, гадаадаһаа эдеэ хоол худалдажа абалгаһаа ороной дулдыданги байдалай улам үргэдэжэ байһан ушарые нэмэхэ хэрэгтэй.

Экономическа оршон байдалые, оборонно зорилгонуудые шидхэлгэ бага бэшээр орёо болгодог байгаа. СССР болон США-гай сэрэгэй хүсэ шадалнуудые адли байлгаха хэрэгтэй байһан ушар айхабтар ехэ хүсэл ороолдолго гаргаха, эндэ эрхим мэргэжэлтэдые, шэнэ технологи болон түхеэрэлгэнүүдые, хоморой нөөсэнүүдые гулидхан зорюулха эрилтэ табидаг байгаа гээшэ.

Тиигэжэ гаргаша ехэтэй экономико болон оборонно комплекс национальна доходой горитой хубие эдлэдэг байгаа юм. Хүнүүдэй эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые хангалгатай холбоотой шухала зорилгонуудые дүүргэлгэдэ саг үргэлжэ нөөсэнүүд дуталдадаг байгаа. Эсэ-сэй эсэстэ, үнгэрһэн табан жэлэй тэн багаар хүн зоной ажаһуудалай хэм хэмжээе дээшэлүүлгэ бодото дээрээ тогтоогдоһон, тиихэдээ социально-соёлой һалбари орголон хүгжөөе болиһон байна. Саг үргэлжэ мүнгэ зөөриин дутагдал бүри һүжэрдэг байгаа. Тиигэбэшье иимэ байдал тухай бүхы юумэн нюугдадаг, бюджедэй олзо оршонууд гаргашануудһаа дээшэ байна гэжэ жэл бүри арад зондэ мэдээсэгдэдэг байгаа ха юм.

Иимэ эгээл орёо оршон байдалда нэн түрүүн уналтада орохо ябадалые тогтоохо гү, али ядахадаа аалидхаха арга боломжо олохо хэрэгтэй байгаа ха юм. Үнэн дээрээ, ороннай мухардалгада ороод байгаа бшуу. Шэлэхэ юумэн үгы һэн. Тиигэжэ хубилган шэнэдхэлгэ зайлашагүй болоо бэлэй.

1. Үйлэдбэриин харилсаануудые хубилган шэнэдхэлгэ — правительствын ажал ябуулгын шухалын шухала шэглэл мүн. Экономическа үндэһэн шухала реформо хадаа ори гансе үнэн зүб арга болоно гэжэ бидэндэ ажабайдалнай харуулаа.

Совет обществын бүхы хубилган шэнэдхэлгэ дотор тэрэ гол һуури эзэлхэ ёһоороо эзэлэ гээшэ. Тэрэнние бэелүүлхэ программа зохёон найруулхадаа бидэ хооһон юумэнһээ эхилээгүй байхабди. Эндэ үзэл бодолнууд бага багахаараар суглуулагдадаг, теоретическэ үндэһэ һуринууд хаража үзэгдэдэг, харинн гүрэнэй дүй дүршэл нарин нягтаар шэнжэлэгдэдэг, туршалгануудүнгэргэдэдэг байгаа юм. Тэрэ үеын эхиндэ арсалдаата асуудалнууд бага бэшэ байһан гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Тиигэбэшье 1987 он болотор бидэ худэлмэриин энэ шатые түгэсхэхэ ба ажахы эрхилэлгын шэнэ онол арганууудые байгуулга үргэн хэмжээгээр эхилхэ аргатай болоһон байнабди.

Түрүүшын алхамуудэ хүшэр хүндэ байгаа. Хуушанай заабаринуудые баримталха ябадал, нэгэ хүндэ шүтэхэ, дура зоороо юумэ хэхэ, хүгжэлтын зогсонги үе сагай үлэгдэлнүүд үрагшаа дабшахадамнай ехэ һаад ушаруулдаг байһан юм. Саашадаа хэхэ юумэез гүнэгыгөөр политическэ талаһаань шэнжэлхэ ябадал дуталдадаг байгаа. Бидэ ехэнхи ушарта туршалга ба алдуунуудай аргаар үрагшаа дабшадаг, бүри гүнэзгы үндэһэн шидхэбэринүүдые абалгада һурадаг, арга шадабаритай болодог байгаа гээшэбди.

Тэдэнэй нэгэн гэхэдэ, ажахы эрхилэлгын залан сэхэ шэнэ хуули ёһоной акт болохо. Гүрэнэй предприяти тухай Хуули эсхёон найруулга болоһон байна. Тэрэмнай ажахы эрхилэлгын мүнөөнэй системын гол хүсэнинь, тэрэнние байгуулгын үндэһэ һуури боложо үгэнэн юм.

Энэ системые байгуулгада бүхы юумэн жэгдээр үнгэрдэг байгаагүй, экономическа реформо мүнөөшье бэлэн бэшээр бэелүүлэгдэжэ байнхай. Тэрэнэй зарим хубинуудта таараагүй ушарнуудшье бии юм. Бидэ тэдэнние мэдэнэбди, худэлмэриин бодото байдал, заримдаа таарахагүй үрэ дүнгүүд тэдэнние элишэлэн заажа үгэнэ. Тиигэбэшье бүхы дээрэнь хэлэбэл, предприяти тухай Хуули хэлбэришэгүйгөөр хэрэглэлгэ хадаа бүхы ажахын оршон байдалые хубилгаха аргатай эрхэ байдал байгуулна, ажалша коллективүүдые ашаг үрэ ехэтэй худэлмэридэ зоригжуулна ха юм.

Экономикые һайжаруулха ябадалые үсэд нэтэрүүгээр; шата шатаарнь, бэрхэшэлнүүдые дабан, туйлаха хэрэгтэй байһаниинь эли ааб даа. Үйлэдбэриин харилсаануудые хубилган шэнэдхэхэ ябуулга орон дотор кооперативна худэлөөе һэргээхэ хэрэгтэй гэһэн тобшололдо хүргөө юм. Энэ талаар, жэшээнь, СССР-тэхи Кооперацои тухай Хуулиг тушаа — энэмнай шэнэдхэлгын замда эллжээтэ шухала шата болоно гэжэ сэхэ хэлэхэ боложо байна. Энэмнай экономикодо саашадань демократи үргэдхэхэ талаар горитой алхам боложо үгэнэ. Ургалтын түбэгтэй саг мүнөө кооперацои дабажа байнхай. Кооперативна худэлөөнэй саашанхи хүгжэлтэ ехэнхидээ юунһээ дулдь дахаб гэхэдэ, тэдэнэртэ үнэн зүб юумэн саашадаа яажа хүгжэхэб. тэрэнэй нэрэ хүндэ общество дотор ямар байхаб — энээнһээл дулдыдаха болоно.

Үшөө жэл үнгэрһэнэй һүүлээр Арендэ тухай Указ абтаа һэн. Зөөриин болон ажахы эрхилэлгын элдэб ондоо түхэл маягуудай үүргые шэнээр ойлгохо тээшэ бидэ удаа дараалан, алхам алхаммаар дабшаһан байнабди гэжэ энэ үшар харуулна. Һаяын лэ сагта манайда хубилашагүй шэнгеэр һанагдадаг асуудалай талаар урагшаа дабшанабди. Эндэ илангаяа юун шухалаб гэхэдэ, энэ дабшалта гансашье теоретическэ талаар бэшэ, харин тодорхой бодото хэрэгүүдтэ болоно байна бшуу.

Хүтэлбэрилгэдэ демократи үргэдхэ э[illegible] сэхэ хараа шугам, арадай ажахыда эмхидхэлэй байгууламжануудые хубилгалга, эгээл шухалань, экономикые социальна шэглэлтэй болгохо ябадал республиканска болон нютагай хүтэлбэрилгын хэмжээндэ өөнэдыгөө мүнгэ зөөреэр хангаха ба гаргашаяа тэхэрюулхэ гол ёһонуудые дэлгэрүүлхэ хэрэгтэй гэһэн эрилтэ табиһан байна гээшэ. Энэ бодолые бэелүүлхэ элдэб һанамжануд хаража үзэгдэнэн байна. Энэ гол ёһонуудай үндэһөөр союзна республикануудай ажал ябуулгые хубилган шэнэдхэхэ юрынхы дүримүүдэй проект хэблэлдэ тунхаглагдаһан юм.

Зүбшэн хэлсэлгын үедэ эдэ дүримүүд гол түлэб дэмжэгдээ бэлэй. Тиигэбэшье таанад, нүхэдүүд, энэ асуудалаар хэдэ хэдэн республикануудай хараа бодолнуудые мэдэнэ ха юмта. Энээн тухай Съезд дээрэ нэгэнтэ бэшэ хэлэгдэнэн байха юм.

Нютагай ажахын тоосооной асуудалаар эдэ республикануудай хараа бодолнуудай олон юумэн анхарал татана, бүтэмжэтэй һайн зүйлнүүд тэрээн дотор бии гэжэ ямаршье нюусагүйгөөр хэлэхэ ёһотойб. Энээнтэй хамта олон ушарта экономическа таһаранги байдалда оруулха тэдэнэй зарим дурадхалнууд, мүн тэрэшэлэн бусад хэдэ хэдэн залан сэхэ заабаринуудыньь нилээд арсалдаатай, манай һанахада, республикануудта туһа хүргэхэгүй гэжэ һанагдана.

Бүхы дэлхэй дээрэ мүнөө нэгэдэлгын хүсэн түгэс ябуулгануд боложо байнхай. Энэмнай ажабайдалай зайлашагүй эрилтэ болоно ха юм. Амжалта түйлаха үнэн зүб зам гэхэдэ, хүсэ шадалаа нэгэдүүлхэ, республика бүхэнэй өөрсө илгаа болон хүсэ шадалые хараадаа абан, ажал үнэзгыгөөр хубаарилха, али алиндаа аша туһатайгаар экономическа харилсаануудые үргэдхэхэ, ниитэ союзна дэлгүүр түргэнөөр бүридүүлхэ арга бэдэрхэ ябадал болоно гэжэ тоолохо ушартай.

Нютагай ажахын тоосооной дурадхагдаһан онол арганууудай зарим хубинуудай һайн таланнуудые, дутуу дунданнуудые хаража үзэлгэ дээрэ тогтоһоной хэрэггүй ха гэжэ һанагдана. Юуб гэхэдэ, зохихо хуули бэлдэхэ ба зүбшэн хэлсэхэ талаар ехэ худэлмэри урдамнай байна ха юм. Энэ талаар правительствын һанамжа гэхэдэ, ороной ямаршье нютагай социально-экономическа хүгжэлтын түхэл маягуудай ба оюн арганууудай олон ондоо янзатай байхадань бидэ политическэ талаар СССР-эй федеративна байгуулам-жые эбдэхэ, харин экономическа талаар арадай ажахын шэнээр байгуулагдаха комплексые бутаргаха ёһогүйбди Эдэ асуудалнуудые имагтал нэгэн ниитэ холбоотойгоор хаража үзэхэ ёһотой гэжэ һанагдана.

1991 онһоо бүхы республикануд болон нютагуудай өөнэдыгөө өөнэдынгөө мүнгэ зөөреэр хангаха эрхэ байдалда худэлдэг болохоор бүхы юумэ хэхэ хэрэгтэй, мүн ерэхэ табан жэлдэ бэлдэгдэжэ байгаа нормативна бүхы актнууд эдэ гол ёһонуудта таарадаһан байха ёһотой. Тиигэбэшье зарим республикануудта нютагай ажахын тоосооной эгээл шухала зүйлнүүдые 1990 ондо гуримшуулан хараха арга боломжодо энэмнай зуришэнэгүй гээшэ.

Хүтэлбэрилгын эмхидхэлэй байгууламжануудые нарижуулан һайжаруулха мэтэ реформын иимэ томо хуби тухай нэгэ бага дэлгэрэнгыгээр хэлэхые хүсэнэб. Съезд дээрэ энэндэ эгээл ехэ анхарал хандуулагдаһан байна. Энэ талаар правительство юу хээб?

Нэн түрүүн манай хүсэл оролдолгонууд экономикын гол шатада элдэб янзын байгууламжа тогтоохо ябадалда шэглүүлэгдэнэн байна. Жэшээнь, үйлэдбэриин, эрдэмэй-үйлэдбэриин болон бусад иимэрхүү тухэлэй 800 шахуу шэнэ нэгэдэлнүүд байгуулагдаа. Хэдэ хэдэн гүрэнэй концерннууд, консорциумуд болон албан зургааануудай гадуурхи түрүүшын корпорациннууд худэлжэ байнхай. Эндэшье баһал алдуугүйгөөр юумэн бүтээгүй. Гүрэнэй үйлэдбэриин нэгэдэлнүүдэй (ГПО) гашуудалта дүй дүршэл һаяна гүт? Нэгэ юумэ хэхэ гэжэ бодоһоммай, харин хэрэг дээрээ конторонууд мүндэлнэн байгаа бшуу. Тэрээн тухай дүрим болюулха баатай болоо бэлэйбди. Ажабайдалнай ургана ха юм.

Экономическа реформо гүнзэгырүүлхэ мэтэ иимэ шухалын шухала һалбариин талаар шэнэ правительствын зорилгонуудые согсолхо зуурае, эндэ гол шэглэлнүүд иимэ байха ёһотой гэжэ тоолоноб:

нэгэдэхөөр, нютагай ажахын тоосоонуудай гол ёһонуудай үндэһөөр союзна республикануудай болон нютагай Совет-дүүдэй худэлмэриие хубилган шэнэдхэлгэ. Энэ асуудалые гаргасашье экономическа бэшэ, харин ехэ политическэ удха шанартай байһан дээрэһээнь түрүүшын һуурида гарганаб;

хоёрдохёор, зөөриин элдэб ондоо түхэл маягуудые болон байгууламжын шэнэ бүридэлнүүдые хэрэглэһэнэй үндэһөөр ажахын тоосооной модельнүүдые нарижуулан һайжаруулга. Хуули гаргадаг органууд болон гүйсэдхэхэ засаг экономическа ба хуули ёһоной таланаа гуримшуулгын иимэ нормонуудые зохёон табиха, харин зарим ушарта мүрысөөнэй ба үрдилдэн хүгжэлгэн үндэһөөр ажахы эрхилэлгын бүхы түхэл маягуудые хүгжөөхын тула адли тэгшэ эрхэ байдал байгуулха зорилготойгоор хүсэндөө байһан хуулинуудые шэнээр хаража үзэхэ ёһотой болоно;

гурбадахяар, худалдаа наймаанай харилсаануудые хүтэлбэрилгын мүнөөнэй ашаг үрэтэй онол арганууудые байгуулха. Хүгжэнхэй дэлгүүрэй эрхэ байдалда гүрэнэй гуримшуулга хадаа арадай һуудал байдал дээшэлүүлгын ба социальна таланаа тэрэнэй хамгаалгатай байлгын зорилгонуудые шидхэхэ зорилгоор бэелүүлэгдэхэ ёһотой;

дүрбэдэхөөр, гүрэн, республикануд, нютагай Совет-дүүд, предприятинууд болон хүн зоной ооорондо мүнгэ зөөриин үнэн зүб харилсаа байгуулжа шадаха налогой политикын шэнэ гол ёһонуудые зохёон найруулха.

Экономическа реформые гүнзэгырүүлгын ба нарижуулан һайжаруулгын ябуулганууудай ооорондоо холбоотой, уг удхатай ба хүгжэлтын элдэб шататай байһаниинь эли. Манай зорилго гэхэдэ, эдэ бүгэдэнние гүйсэд, эли тодоор мэдэжэ байха ябадал болоно.

II. Байгууламжые шэнэлэн хубилалганууд ба экономикые социальна шэглэлтэй болгохо түрүүшын дүнгүүд. Энээнтэй хамта, нүхэдүүд, экономическа үндэһэн шухала реформын арадай ажахые байгууламжын гүнзэгы шэнэлэлгын талаар томо хэмжээнүүдые бэелүүлгэтэй нэгэн доро хэгдэхэ байһаниинь гүйсэд эли болоно.

Экономикын тогтонижоһон байгууламжа хуушанай гурим баримталдаг хүжүүн хүндэ байһан зандаа. Энээнние юугээр сэгнэхэб, гэхэдэ, түүхэй эдэй продукци гаргадаг арадай ажахын комплекснуудта промышленно - үйлэдбэриин бүхы гол фоннуудай 60 процентһээ ехэнхинь суглуулагдаһан байна бшуу. Харин хүн зоной үдэй бүриин эрилтэ хэрэглэмжэ хангадаг һалбариннуудта тэрэнь тон бага байха юм. Жэшээнь, хүнгэн промышленностьда оройдоол 4, эдеэ хоолой —6 процент болодог гээшэ.

Үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүдые үйлэдбэрилгэ үлүүсэ хүгжөөхэ гэһэн түүхэдэ тогтонижоһон ёһо заншалые эбдэнгүй, экономикые арад зон тээшэ эрьюулжэ болохогүй байна. Энэмнайл арадай ажахыда байгууламжын үндэһэн шухала хубилалгануудые хэлгын гол удхань болоно бшуу.

(Үргэлжэлэлынь 2—3-дахи нюурнуудта).

СОВЕТ СОЦИАЛИС РЕСПУБЛИКАНУУДАЙ СОЮЗАЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ СЪЕЗДЫН

ТОГТООЛ

СССР-эй МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫЕ БАТАЛХА ТУХАЙ

СССР-эй арадай депутадуудай съезд нигэжэ тогтоолоо: Нүхэр **Рыжков** Николай Ивановичые СССР-эй Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшээр баталха.

Николай Иванович РЫЖКОВ

Николай Иванович Рыжков 1929 оной сентябриин 28-да Донецкэ областиин Дзержинскэ районой Дылеевкэ тосхондо худэлмэришэнэй бүлэдэ түрэһэн юм. 1950 ондо тэрэ Краматорско машина бүтээлгын техникум, 1959 ондо С. М. Кировэй нэрэмжэтэ Ураалай политехническэ институт дүүргээ һэн. 1956 онһоо КПСС-эй гэшүүн.

1950 ондо «Уралмашта» халаанай мастераар худэлжэ, ажалайнгаа намтар эхилбэ. Саашанхи жэлнүүдтэ энэ заводто проледой начальнигаар, цехэй начальнигаар, ахамад гагнууршаараар, директорэй орлогшоор, 1965 онһоо ахамад инженерээр худэлһэн байгаа. 1970 ондо тэрэ С. Орджоникидзиин нэрэмжэтэ Ураалай хүндэ машина бүтээлгын заводой директорэзр томилогдобо. 1971—1975 онуудта «Уралмаш» гэжэ үйлэдбэриин нэгэдэлэй генеральна директор байһан юм. 1975 онһоо СССР-эй хүндэ ба транспортна машина бүтээлгын министрэй нэгэдэхи орлогшо, харин 1979 онһоо СССР-эй Госпланай түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо байһан юм. 1982 оной ноябрьһаа КПСС-эй ЦК-гай секретаряар, 1982—1985 онуудта нэгэн доро КПСС-эй ЦК-гай Экономическа таһагые даагшаар худэлбэ.

1985 оной сентябрь һарада СССР-эй Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшээр томилогдоо һэн. СССР-эй үнэдэхи-арбан нэгэдэхи зарлалай Верховно Советэй депутат байгаа. СССР-эй арадай депутат. РСФСР-эй Верховно Советэй депутат юм.

1981 онһоо КПСС-эй Центральна Комитедэй гэшүүн. КПСС-эй XXIV, XXVI, XXVII съезднүүдэй, Бүхэсоюзна XIX конференциин делегат. 1985 оной апрель һарада КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүнээр һунгагдаа һэн.

1989 оной июниин 7-до СССР-эй Верховно Совет тэрэнние СССР-эй Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшээр томилоод, июниин 8-да СССР-эй Арадай депутадуудай съезд тэрэнние энэ тушаалда баталһан байгаа.

Ленинэй хоёр орденоор, Октябриин Революциин орденоор, Ажалай Улаан Тугай хоёр орденоор, медальнуудаар шагнагданхай, СССР-эй Гүрэнэй шангай хоёр дахин лауреат юм.

Н. И. Рыжков совет обществые хубилган шэнэдхэлгын политика батаар баримталан бэелүүлдэг хүн юм. Демократиие, олондо мэдээсэлгые хүгжөөхэ, орон дотор экономическа реформо, политическэ хэрэгые бэелүүлхэ асуудалнуудаар залан сэхэ хараа бодолтой байна.

СОВЕТ СОЦИАЛИС РЕСПУБЛИКАНУУДАЙ СОЮЗАЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ СЪЕЗДЫН

ТОГТООЛ

СССР-эй ВЕРХОВНО СҮҮДЭЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫЕ БАТАЛХА ТУХАЙ

СССР-эй арадай депутадуудай съезд нигэжэ тогтоолоо: Нүхэр **Смоленцев** Евгений Алексеевичые СССР-эй Верховно сүүдэй түрүүлэгшээр баталха.

СОВЕТ СОЦИАЛИС РЕСПУБЛИКАНУУДАЙ СОЮЗАЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ СЪЕЗДЫН

ТОГТООЛ

СССР-эй ГҮРЭНЭЙ АХАМАД АРБИТРЫЕ БАТАЛХА ТУХАЙ

СССР-эй арадай депутадуудай съезд нигэжэ тогтоолоо: Нүхэр **Матвеев** Юрий Геннадиевичые СССР-эй Гүрэнэй ахамед арбитраар баталха.

СОВЕТ СОЦИАЛИС РЕСПУБЛИКАНУУДАЙ СОЮЗАЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ СЪЕЗДЫН

ТОГТООЛ

СССР-эй АРАДАЙ ХИНАЛТЫН КОМИТЕДЭЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫЕ БАТАЛХА ТУХАЙ

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд нигэжэ тогтоолоо: Нүхэр **Колбин** Геннадий Васильевичые СССР-эй Арадай хиналтын комитедэй түрүүлэгшээр баталха.

СОВЕТ СОЦИАЛИС РЕСПУБЛИКАНУУДАЙ СОЮЗАЙ АРАДАЙ ДЕПУТАДУУДАЙ СЪЕЗДЫН

ТОГТООЛ

СССР-эй ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРОРЫЕ БАТАЛХА ТУХАЙ

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд нигэжэ тогтоолоо: Нүхэр **Сухарев** Александр Яковлевичые СССР-эй Генеральна прокуророор баталха.

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

АРАДАЙ АША ТУҺАНУУДТА АЛБА ХЭХЭ

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь 1-дэхи нюурта).

Энэ шухалын шухала асуудалай үшөө нэгэ тала тухай хэлэхэм. Индустриализациин үе сагһаа хойшо хэдэн арбаад жэлнүүдэй туршада манай ороной үйлэдбэриин-техническэ хүсэ шадал хадаа дэлхэй дээрэ эгээл хүсэтэйнүүдэй, мүнөө үеынхидэй нэгэн гэһэн ойлгомжо баталагдадаг байгаа гээшэ. Хүсэ шадал тухай хэлэхэ болоо һаа, энэмнай нээрээшье тиимэ байгаа. Имагтал энэ ушар манай ороние эгээл хүсэтэй ба нүлөө ехэтэй үрэнүүдэй нэгэн болгохо арга олгоһон байна.

Харин түрүү эзргэ ба мунөөнэй эрилтэдэ хүрэлгэ тухай хэлэхэ болоо һаа, 1,7 триллион түхэригэй үйлэдбэриин гол фонднуудай 40 процентнь хэрэгээ болинхой гэжэ бодото байдалые шэнжэлгэ харуулаа.

Экономикын ашаг үрэдэ иимэ байдалай муугаар нүлеөлдэг байһаниинь эли ха юм. Тэрэмнай бүхы юумэндэ, продукциин эрхим тухэл маягуудые ашаглалгаһаа, ажалай бүтээсэ болон эрхэ байдалһаа, бүтээгдэһэн зүйлнүүдэй шанарһаа эхилээд ороной олон нютагуудтахи экологическа байдал хүрэтэр, нүлеөлдэг байна гээшэ.

Тиимэһээ гол фонднуудые техническэ талаһаань шэнээр эзбсэгжүүлэх гээшэ гол асуудалнуудай нэгэн болохо байна. Гэбэшье өөһэдынгөө арга боломжонуудые зүбөөр сэгнэхэ хэрэгтэй. Юуб гэхэдэ, энэ зорилгые шидхэлгэдэ үргэн хэмжээтэйгээр мүнөө бидэ өрөжо шадахагүй байнабди — орон доторнай энээние хэхэ хэрэгтэй эрхэ нүхэсэлнүүд бодото дээрээ үгы байна бшуу. Зорилго юуб гэхэдэ, гол шэглэлнүүдые, нэн түрүүн хүнэй ажаһуудалтай холбоотой шэглэлнүүдые, шэлэхэ ушартай бологдоно. Арадай ажахые шэнэлхэ ба шэнээр эзбсэгжүүлхэ эрхэ байдал байгуулхын тула бидэндэ мунөөнэй хүсэн тугэс машина бүтээлгэ хэрэгтэй болоно. Энээнһээ уламжалан, саашадаа тэрэниие бүлюу түргэнөөр хүгжөөхэ ёһотой болоно бшуу.

Нүхэдүүд!

Бүхы арадай ажахые социальна шэглэлтэй болгохо талаар бэелүүлэгдэһэн эрид эрьелта хадаа гол цухала, эгээл хүшэр хүндэ зорилго болоно гэжэ хэлэхэ байнаб.

Хэдэн арбан жэлэй хугасаа соо бидэ манай общественые хүгжөөхэдөө, гол түлэб тоо баримтануудые, хэмжээнүүдые хараада абадаг байгаабди — хэды шэнээн шулуу нүүрһэн, руда малтагдан абтааб, хэды шэнээн шэрэм, булад хайлуулагдааб, хэды гектар газар хахалагдааб гэхэ мэтэ. Хүгжэлтэ түгэс дэлхэй дээрэ гол анхаралда абтадаг ажал хэрэгүүдэй хэмжээе дээшэлүүлхэ бэшэ, харин эдэнэй шанарыень һайжаруулха гэһэн ушар баримтые хараһаа алдажархинан байгаабди. Тиигэжэ эсэсэй эсэтэ тон хангалтагүй социальна үрэ дүнгүүдтэ хүрэжэ ерээбди.

Энэмнай нэн түрүүн хүн зоной ажаһуудалда хабаатай байна. Энээнһээ уламжалан, гэр байранууд дуталдана, транспорт айхабтар хүндөөр хүдэлнэ, эд бараан, эдлэл хэрэгсэлнүүд таһалгаряагүй дуталдана, хүнүүдтэ хүндэгүйгөөр хандана, эдэ бүгэдэнһээ боложо, общество дотор социальна хүндэ хүшэр байдал тохёолдонхой. Ахир тулюур байдал олохон хүнүүдэй ажаһуудалые хангалтагүй муу болгоно, үндэр наһатайшуулда, инвалидуудта, үхибүүдтэ, эхэнэрнүүдтэ түйлай ехэ бэрхэшээл түбэгүүдые ушарууллне.

Манай экономико мэтын иимэ үргэн ехэ хэмжээнэй орёо нарин байгуулалтада тохёолдоһон дутуу дундануудые үсадхан зайсуулжа, тэрэниие гуримшуулан һайжаруулха гээшэ юрын хэрэг бэшэ гэжэ тэмдэглэхэ ёһотойб. Түүгөөр хүгжэлтэгүйгөөр зогсошоһон үе сагые гаталан дабаха шухала. Имагтал 1988 ондо байгуулалтын талаар зарим тодорхой амжалтанууд туйлагдаа.

Национальна доход хубаарилгые абажа харая. Урдандаа үйлэдбэриин хүсэнүүдые байгуулгада хабаатай хубинь хэлбэришэгүйгөөр үргэдхэгдэжэ, хэрэглэмжэдэ һомологдодог мунгэ зөөри тэды шэнээнээр хороогошодог һэн. Мүнөө байдал хубилгадажа эхилэнхэй. Энэ ушар орокой гурэнэй бюджедэй гаргашануудһаа элэсэр харагдана. Хэрбээ юрэнхыдөө тэдэнэй 1989 ондо, 1985 онойхитой сасуулбал, 26,4 процентээр ургаа гээшэ һаань, социально-соёлой хэмжээ ябуулгануудта гаргашанууд 33 шахуу, тэрэ тоодо гэгээрэлдэ—34, элүүрые хамгаалгада—45, бүхы һомололгонуудай ашаар гэр байра барилгада гаргашанууд 37 процентээр дээшэлһэн байгаа.

Энэ түсэбтэ табан жэлдэ социально-соёлой һалбариин материальна үндэһэ һуурние хүгжөөлгын үлэһэн мунгэ һомололгын гол ёһон зайсуулагдана гэжэ мүнөө бата найдамтайгаар хэлэжэ шадахабди. Үйлэдбэридэ хабаагүй эд бараа үйлэдбэрилгые 45—50 миллиард түхэригтөө бага бэшээр (20 процент) дээшэлүүлхэ шухала. Энэнь үнгэрһэн гурбан жэлэй туршада жэлэй дунда эзргын ургалтаһаа 5 шахуу дахин ехэ болоно.

1990 оной түсэбэй проект табиходаа, СССР-эй министерствэнүүд, албан зургаанууд, союзна республикануудай Министрнүүдэй Советүүд имагтал иимэ зорилго бэелүүлхэ талаар элсүүлэгдэнэ. Даб дээрэхи хараа түсэбүүдэй элирхэйлһэнэй ёһоор, 1989 оной түсэбтэй жэшэбэл, ерэхэ жэлдэ хубсаһа угаадаг машинануудые — гурбанай нэгэ хубяар, оёдолой машинануудые —20, радиоприемно тухеэрэлгэнүүд болон магнитофонуудые —16, мебель үйлэдбэрилэн бүтээлгэ 12 процентээр дээшэлүүлэгдэхэдээ болохо байна.

Хүн зондо түлбэритэй аша туһа хүргэлгые үргэдхэхэ хэмжээнүүдые правительство хараалахай. Түсэбтэ табан жэлэй гурбан жэлэй туршада эдэнэй хэмжээн 38 шахуу процентээр ургажа, табан жэлэй түсэбэй ёһоор 58 миллиард түхэригтэ болохо байһан һаа, 1988 ондо 62 миллиард түхэригтөө дээшэ гарэа һэн. Зүгөөр бидэ хүн зондо аша туһа хүргэлгэн индустриие байгуулха ёһотойбди.

СССР-эй Верховно Советэй Түрүүлэгшын хэһэн элидхэл соо элүүрые хамгаалга болон эрдэм һуралсалые хүгжөөхэ талаар ехэ хүсэлэл оролдолгонууд гаргагдана гэжэ тэмдэглэлгдэ һэн. Эдэ асуудалнуудаар арадай депутадууд эрид шангаар шүүмжэлжэ, бүтэмжэтэй һайн дурадхалнуудые оруулһан байгаа. Шэнээр байгуулагдажа байһан правительствын эдэ бүгэдые хойшолуулашагүй шухала асуудалнуудые шидхэлгын үндэһэ һуурида тавиха байһаниинь арбашагүй. Хүн зоной элүүрые хамгаалгын бүхы системэ тон шэнэ шатада гаргаха шухала гэжэ нэмэхэ байнаб. Ороное хамгаалгада һомологдодог гаргашануудые хороошоной ашаар эзэ һалбарида мунгэ ехээр гаргашалха, тиигэжэ 500 мянган оро дэбдихэртэй шэнэ больницануудые, халаан соогоо 1 миллион хүнэй бэе үзэхэ аргатай поликлиникэнүүдые бариха, эмнэлгэ-һэргылэмжэйн эмхи зургаануудые шэнэ түхеэрэлгэ хэрэгсэлнүүдээр хангаха, мүнөөнэй медицинскэ техникээр хангалгые 2,5 дахин үргэдхэхэ арга боломжонууд нээгдэжэ байна гэжэ тоолон гаргалганууд элирхэйлэн харуулха. Мүнөө ехээр дуталдажа байһан эм домуудаар хүн зоной эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые хангалгын асуудалнуудые гүнзэгыгөөр шидхэхэ хэрэгтэй.

Манай фармацевтическэ промышленность эм домуудаар оронойнгоо эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые оройдоо 45 процентээр хангана гэжэ тэмдэглэлтэй. Эсэгэ оронойнгоо фармацевтикые хүгжөөхэ талаар бүлэг ехэ хэмжээнүүдые бэелүүлхэ шухала. Энэ талаар союзна республиканууд горитой хүсэлэл оролдолгонуудые гаргаха эзргэтэй. Юундэб гэхэдэ, мүнөө үедэ байгаалиие сахин хамгаалгын асуудалай бэрхэшээл түбэгүүдтэ ороһоноһоо уламжалан, зарим предприятинуудые хаажа, эм домуудай дутагдалые улам хүрсадхаһан байгаабди. Энэ асуудалые дары шидхэхэ зорилготойгоор 3—4 фармацевтическэ завод бариха арга бии гэжэ тоолонобди. Гадна гадаадын оронуудһаа эм домуудые худалдажа абалгаяа ехэдхэхэ арга бэдэрхэ ёһотойбди.

Арадай депутадуудай һанаень ехээр зобоожо, зүрхэ сэдьхэлыень хүдэлгэжэ байһан асуудалнуудые онсолон тэмдэглэхые хүсэнэб. Хүн бүхэнэй анхаралаа хандуулагүй байжа шадахагүй асуудалнууд тухай эндэ хэлэгдэнэ. Энэмнай тодорхой бүлэг хүнүүдые материальна талаарнь хангалгада хабаатай байна.

Арбан хоёрдохи түсэбтэ табан жэлэй үедэ энэ зорилгые шидхэхэ талаар шэглүүлэгдэһэн хойшолуулашагүй шухала хэмжээ ябуулганууд дээрэһээ абтажа, бэелүүлэгдэжэ байнхай. Зарим ажалшадай салин хүлһэн дээшэлүүлэгдээ. Мүнгэн һангай таарамжагүй байдалда оробошье, эндэ бидэ партиин XXIV съезд һэй хойшо тохёолдоһон хуушанайнгаа үри шэринүүдые гол түлэб түлэхые хараалһан байгаабди гэжэ хэлэхэ ёһотойб.

Багаар хангагдадаг бүлэнэртэ, эхэнүүд болон үхибүүдтэ зарим тэды туһаламжа үзүүлхэ гээшэ тон шухала удха шанартай.

Гурбан жэлэй хугасаа соо хүн бүхэнэй хүртэсэдэ абажа хараха болоо һаа, хэрэглэмжын ниитын жасануудһаа нэмэлтэ түлбэринүүд, хүнгэлэлтэнүүд 83 түхэригөөр дээшэлжэ, 1988 ондо 613 түхэригтэ хүрэһэн байгаа.

Социальна политика тухай эндэ ехэ юумэнэй хэлэгдээшье һаань, социальна талаараа эгээл багаар хамгаалагдадаг бүлэг хүнүүдэй, тобшолбол, пенсионернүүдэй, инвалидуудай, олон үхибүүтэй ба залуу бүлэнэрэй материальна байдалые һайжаруулхын түлөө обществын болон гүрэнэй харюусалгатай байһан тухай асуудалые онсолон тэмдэглэхэ шухала гэжэ тоолоноб.

Олон арадай депутадууд энээн тушаа асуулгатайгаар намда хандаа һэн.

Мүнөө 40 миллион шахуу хүн зон үгытэй ядуу байдалда ажаһуна гэжэ правительство ойлгоно. Тиимэһээ энэ хадаа орон дотор тохёолдоһон олон янзын социальна асуудалнуудай дундаһаа хойшолуулашагүйгөөр шидхэгдэхэ ёһотой асуудал болоно. Бүхы юумэеэ обществодо зорюулһан хүнүүдтэ үнэн зүбөөр, һайнаар хандаха шухала. Эгээл тиимэһээ пенсеэр хангаха тухай шэнэ хуулида онсо анхаралаа хандуулнабди. Мүнөө тэрэниие бэлдэхэ талаар эдэбхитэй хүдэлмэри ябуулагдажа байна. Эндэ бидэ бата хараа шэглэл баримталжа, бусад социальна асуудалнуудые шидхэлгээе саг зуураар хойшолуулха ёһотойбди. Арбан гурбадахи түсэбтэ табан жэлдэ пенсеэр хангалгын асуудалнуудые шидхэхэ хэрэгтэй. **(Альга ташалга).**

Тиихэдэ зарим асуудалнуудые хойшолуулашагүйгөөр шидхэхэ шухала байһаниинь элитэ. Съезд дээрэ энээн тухай онсо хурсаар, һанаагаа зобонгёор нэгэнтэ бэшэ тэмдэглэгдээ.

Пенсиннүүд тухай ерээдүйн хуулиин үндэһөөр шидхэгдэхэ ёһотой эгээл орёо хурса, хойшолуулашагүй зарим зорилгонуудые ойрын сагта шидхэхэ тухай асуудалые ЦК-гай Политбюро, правительство али бүхы талаһаань зубшэн хэлсэһэн байгаа. Ерэхэ жэлэй январиин 1-нээ иимэ бэелүүлжэ болохо байһан тухай КПСС-эй ЦК-гай, СССР-эй Министрнүүдэй Советэй хараа бодолые арадай депутедууд дэмжэхэ байха гэжэ һананаб:

пенсеэр хангалгын илгаануудые усадхаже, хүдэлмэришэд, алба хаагшад болон колхознигуудай пенсиин доодо захын хэмжээе һарадаа 70 түхэриг хүрэтэр гэхэ гү, али мүнөө үедэ хүсэндөө байһан хүдэлмэришэд болон алба хаагшадай салин хүлһэнэй доодо захын хэмжээндэ хүргэхэ. Энэнь 20 миллион хүнэй, тэрэ тоодо 8 миллион колхознигуудай материальна байдалые һайжаруулха арга олгохо байна;

нэгдэхи группын инвалидуудай —80 түхэриг хүрэтэр, хоёрдохи группын инвелидуудай пенсиин доодо захын хэмжээе 60 түхэриг хүрэтэр дээшэлүүлхэ, эдэмнай 1 миллионһоо дээшэ хүнүүд болоно. **(Альга ташалга);**

тэжээхэ хүнөө алдахадань, сэрэгэй алба хаагшадай һамгадта пенсиин хэмжээе һарадаа 60 түхэриг хүрэтэр дээшэлүүлхэ, мүн хүнгэлэлтэнүүдэй талаар тэдэниие Эсэгэ ороное хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадагшадтай адлидахаа — эдэмнай 800 мянган хүн болоно. **(Альга ташалга);**

тэдэнэй эгээл дээдэ захын хэмжээнһээ дулдыдангүй, наһаяа хүсэжэ абадаг пенсинүүдтэ һарадаа 15 түхэригэй хууляар тогтоогдоһон нэмэлтэнүүдые дайнай инвалидуудта түлэхэ — эдэмнай 300 мянган хүн болоно;

Эсэгэ ороное хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадагшадта, наһа бараһан сэрэгэй алба хаагшадай һамгадта эм домуудые түлөөнэгүйгөөр худалдажа абаха эрхэ олгохо — эдэмнай 7 миллион хүн болоно;

дайнда хабаадагшадта, мүн дайнай жэлнүүдтэ шэн габьяата ажалай түлөө орденуудаар, медальнуудаар шагнагдаһан хүнүүдтэ городой транспортаар түлөөһэгүйгөөр ябаха эрхэ олгохо — эдэмнай 6 миллион шахуу хүн болоно.

Эдэ бүгэдын ашаар ерэхэ жэлдэ 22 миллион шахуу хүн ажабайдалдань социальна хубилалтануудай болоһые бодотоор мэдэрхэ юм.

Олон тоото гуйлтануудые хараада абажа, пенсиинь хэмжээнһээ дулдыдангүй, ажалай түлбэриин талаар хүдэлмэришэн пенсионернүүдтэ тогтоогдодог бүхы хизаарлалгануудые 1990 онһоо болюулхые дурадхагдана. Энэнь 7 миллион шахуу хүнэй ажаллахе материальна хүсэл эрмэлзэлые дээшэлүүлхэ байна.

Эдэ бүгэдэндэ 6 миллиард шахуу түхэриг хэрэгтэй болохо. Ойрын сагта правительство энэ мунгэ хаанаһаа абахые тодорхойлоод, СССР-эй Верховно Советэй комиссинуудтай, комитедүүдтэй хамта тэдэниие хараха үзэхэ. Тиихэдэ энэ асуудал шидхэлгын бүхы обществын, предприяти болон эмхи бүхэнэй анхарал оролдолгын хэрэг болохо байһаниинь ойлгосотой.

Обществo дотор тохёолдожо байһан орёо шухала социальна асуудалнуудые шидхэхын тула ехэ мунгэ зөөри һомологдохо хэрэгтэй. Хэрбээ экономикын ашаг үрын үргаад байгаа гээшэ һаань, эдэ бүгэдэ абтаха арга байна. Имагтал тиигээд байгаа һаань, тэдэниие шидхэлгэ бодото байдалда бэелүүлэгдэхэ байна.

Съездын хүдэлмэрилхэ үедэ М. С. Горбачевой дурадхалаар гүрэн дотор үгтэхэ болоһон хүнгэлэлтэнүүд тухай бүлэг асуудалнуудые хаража үзэхэ талаар арадай депутадуудһаа бүридэнэн комисси байгуулагдаха ёһотой. Энээниие хараада абажа, ороной хүтэлбэри социальна үнэн зүбэй гол ёһоһуудһаа уламжалан, элдэб медицинскэ эмхи зургаануудта, мүн албан зургаануудай санаторинуудта, амаралтын байшангуудта, тэрэ тоодо СССР-эй Элүүрые хамгаалгын министерствый дэргэдэхи дурбэдэхи главна управленидэ үбшэнтэдые харууһалгада, аргалалгада бии байгаа илгаанудые усадхан зайсуулха дурадхал оруулна. **(Альга ташалга).**

IV. Эдэ хоолой асуудалые шидхэлгэ—онсо анхарал оролдолгын гэршэ жэшээ. Нүхэд арадай депутадууд! Агропромышленна комплексые хүгжөөлгын, хүн зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр хангалгын асуудалнуудта тусгаар тогтожо хэлэхэмни. Энэ темээр хэлэхэ гээшэ тон хүшэр, бэрхэшээлтэй. Энээн тушаа ехэ юумэн хэлэгдээ, олон тоото шидхэбэринүүд абтаа. Һанаха маягта, тэдэниие бэелүүлбэл, асуудал шидхэгдэхээр хэбэртэй. Зүгөөр тэрэ урдынхяараал үлэжэ, улам орёо хурса боложо байна. Тиимэһээ хэдэн арбаад жэл соо абажа байһан хэмжээнүүднай үрэ дүнгүүдые үгэбэгүй, гол шатын аша туһада, нэн түрүүн таряашадай аша туһада харюусабагүй гээшэ.

Экономикын энэ секторые ургашагүйдэлгэһөө гаргахын тула орон доторнай айхабтар ехэ оролдолгонууд гаргагдаһан байгаа. Улам ехэ урьһаламжанууд, онөһон техникэ, материальна нөөсэнүүд энэ талаар гаргашалагдана. Хүдөөгэй ажалшадта хото городойхидой зуураа шефскэ туһаламжа үзүүлэгдэдэг гээшэ. Эдэ бүгэдэ үргэнөөр бэелүүлэгдэдэг, гэбэшье газар дээрэ хүдэлжэ байһан хүнүүд эдэ бүгэдын саана далдалагдашана бшуу. Үнэржэ ерэхэдэ, түбөөр эхитэй олохон үүсхэлнүүдһээ, нютагай ажалшадай эдэбхи хэшээлнүүдһээ уламжалан, хаа хаанагүй таряашан ажахынуудые томодохохо, бага болгохо, хуторнууд болон бага һуурин тосхонуудые түбхинүүлхэ, бууса шадарай участогуудые хахад хубяарнь хороохо, хубиин үхэр малые усадхаха гэхэ мэтэ али бүхы туршалганууда «дайрагдадаг» гээшэ.

Хүдөө нютагта продукци үйлэдбэрилгын эршэ дэлисэ хэмжээлэшэгүйгөөр доошолоо. Хэрбээ 60-дахи онуудай һүүл багта тэрэнэй жэлэй дунда эзргын ургалта 27 миллиард түхэриг хүрэжэ, стол дээрэмнай эдеэ хоолой зүйлнүүд элбэг дэлбэг болохонь ха гэжэ совет хүнүүдтэ этигэл найдалай түрэжэ байхадань, уданшьегүй энэ этигэл найдалынь залиршоо һэн. Юһэдахи түсэбтэ табан жэлдэ жэлэй дунда эзргын ургалта 20 миллиард түхэриг, арбадахи табан жэлдэ — 15 миллиард, харин арбан нэгдэхи түсэбтэ табан жэлэй һүүл багта 10 миллиард түхэриг хүрэтэрөө доошолоо байгаа. Зүгөөр хүдөө нютагуудай хангалтагүй байдал бүхы гүрэн түрэдэ үршаг тойбо татеагүй бэлэй. Энээн тухай хэа хаанагүй өөрэлдөөнэй гараашье һаань, хүтэлбэрилгын бүхы шатануудта тэдээндэ ондо ондоогоор хандадаг байгаа.

Манай агропромышленна комплексын тон ахир тулюур байдал улам элэзр харагдаг боложо захалба. Элбэг хүрэхэ нөөсэнүүдэй, страховой фонднуудай дуталдаһанһаа уламжалан, гүрэмнай эдеэ хоолой зүйлнүүдые ехээр худалдажа абаха баатай болоо һэн. 1964 ондо гадаадын оронуудһаа 1,4 миллиард түхэригэй эдеэ хоолой зүйлнүүдые худалдажа абадаг байгаа һаа, 70-дахи онуудай тэн багта энэнь 6 миллиард, 1981 ондо 15 миллиард түхэригэй хүрэтэрөө ургаба.

1985 ондо гүрэнэй ба кооперативна наймаанда худалдагдаһан 111 миллиард түхэригэй эдеэ хоолой зүйлнүүдэй 16 миллиард шахуу түхэригынь галадаһаа худалдажа абтаһан байгаа бшуу.

Һүүлэй жэлнүүдтэ орон доторнай хүн зониие эдеэ хоолоор хангалга мүртэй һайжаруулагдаагүй. Урдынхидал адли эдеэ хоол гадаадаһаа ехээр худалдажа абанабди. Гэхэтэй хамта хүн зоной эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые гүйсэд хангахын тула үшөө 20 миллиардһаа багa бэшэ түхэригэй эдеэ хоолой зүйлнүүд үйлэдбэрилэгдэхэ ёһотой гэжэ сэгнэгдэнэ.

Һүүлэй үедэ энэ талаар ушарһан шахардуу байдалай шалтагаанууд иимэ баримтануудые хараад байхада, элирнэ: хэрбээ 1987 ондо манай орон соо 134,4 миллиард түхэригэй продуктнууд үйлэдбэрилэгдөө гэхэ гү, али 1986 онтой жэшэхэдэ, 5,8 процентээр дээшэлүүлэгдэнэн байгаа һаа 1988 ондо иимэ ургалта үгы шахуу байгаа.

Тиимэһээ үйлэдбэрилгын харилсаануудые залан шуудаар нарижуулан һайжаруулһанай, хүдөө нютагай ажахын оньһые үндэһөөрнь шэнэдхэн хубилгаһанай ашаар лэ эндэ эрид шууд хубилалта туйлажа болохо байна гэжэ мэдээжэ ааб даа. Тэрэл зуура энэ шухала хэрэгэй үндэһэндэ таряашанай аша туһые нэн түрүүн табиха ёһотойбди гэжэ батаар этигэн хэлэхэ байнаб. Мүнөө бии болгогдоод байһан материально-техническэ үндэһэ һуури дээрэ эдеэ хоол болон түүхэй эд үйлэдбэрилгые бодото дээрэнь ехэ болгохо арга боломжонууд эндэл бии гээшэ. Энээнтэй хамта агропромышленна комплексын материальна үндэһэ һуурние, хүдөөдэ хэрэгтэй техникэ болон нөөсэнүүдые үгэлгые, эрдэм-техникын дэбжэлтын туйлалтануудые хэрэглэлгые һайжаруулгые шанарайнь талаһаа шэнэдхэхэ зорилго бэелүүлхэ байнабди.

Газар эсхэмжэлгэ болон газар хэрэглэлгэ тухай хуулида хубилалтануудые оруулха гэһэн арадай депутадуудай һанамжануудые би бүрин дүүрэнээр дэмжэхэ байнаб.

Үнэхөөрөөшье, эдэ асуудалнууд айхабтар шухала удха шанартай. Арендэ тухай Указые энэендэр дээрэһээ шүүмжэлхэ гээшэ гол түлэб зүб. Юуб гэхэдэ, Указ хадаа саг зуурын документ юм. Тиимэһээ арендэтэй холбоотой бүхы асуудалнуудые яагаашье һаа шидхэжэ шадахагүй байгаа. Энэ талаар бүри үргэн ехэ хуулита актнууд хэрэгтэй. Тиимэһээ СССР-эй шэнэ Верховно Совет энэ асуудалда горитой анхарал хандуулха аабза гэжэ би найдаха байнаб. Тэрэл зуура мүнөөдэршье, ерээдүйдэшье колхоз болон совхозуудые бэеэ дааһан таряашанай ажахыда гү, али арендаторнуудай кооперативта зүрюугээр табижа болохогүй гэжэ би һанаха байнаб. Эд зөөри хэрэглэлгын болон тэрэниие ашаглалгын элдэб түхэл яазануудые хэрэглэһэнэй үндэһэн дээрэ бэеэ даагаад, ажахыгаа эрхилхэ арга боломжо таряашанда олгохо гээшэ эгээл гол юумэн болоно ха юм. **(Альга ташалга).**

Агропромышленна комплексые хүтэлбэрилгые нарижуулан һайжаруулха талаар байгша оной март соо абтаһан шидхэбэринүүд энэ хэрэгтэ мүн лэ зэглүүлэгдэнхэй. Региональна шэнэ политикын зорилгонуудта тус шидхэбэри дүүрэнээр харюусана, нютагай засагай зуурагануудай харьяата газар дээрээ ажаһуугшадые эдеэ хоолоор хангалгын түлөө хэрюусалгыень дээшэлүүлхэ болон эрхэнүүдыень үргэдхэхэ хэрэгтэ зэглүүлэгдэнэ.

Экономическа харилсаануудые хубилгахын хажуугаар хүдөөгэй социальна хүгжэлтэдэ ушарһан айхабтар ехэ дутуу дунданууда үсадхалга хадаа мүнөө үедэ тон гол, үндэһэлхы асуудал болоод байна гэжэ хэлэхэ байнаб. Тиимэһээ энэшье ушарта урданайхиһаа тад ондоогоор хандаха хэрэгтэй. Хүдөөгэй бүлэнүүдые бүхы юумээр хангагдаһан гэр байраар хангалгые һаяын сагта һайжаруулха гэһэн зорилго мартын Пленум табяа һэн. Харгы бариха талаар бүлэг бодото хэмжээнүүд тодорхойлогдонхой. Тиимэһээ эдэ бүхы хэрэгүүдтэ һомолодохо мунгэн зөөриин хэмжээн шэнэ табан жэл соо 2,4 дахин ургаха ёһотой. Хүдөөгэй тосхонуудые газофикацилгын болон электрижүүлгын хэмжээе эрид дээшэлүүлхэ, хүдөө нютагуудай социальна инфраструктурые үндэһөөрнь хубилгаха гэһэн арадай депутадуудай олон тоото дурадхалнуудые би бүрин дэмжэнэб. Энэ хэрэгтэ, манай һанахада. 120 миллиард түхэриг капитальна һомолологонуудые гаргашалха хэрэгтэй. Һайгша табан жэл соо хараалагдаһанһаа энэ мунгэн зөөри 1,5 дахин ехэ юм.

Оронойнгоо агропромышленна комплексын гол шухала асуудалнуудые шидхэхэ хэрэгтэ онсо анхаралаа хандуулах, бүхы хүсэ шадалаа зорюулха ёһотойбди. Юуб гэхэдэ, арад зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр хангалгые һайжаруулха талаар арга боломжонуудаа хэрэглэлгыемнай удааруулна, общество соо тогтоһон социальна шахардуу байдалые һаларуулхадамнай һаалта хэнэ. Хүдөө ажахын түүхэй эдые зөөлгэдэ, болбосоруулгада болон хадагалалгада энэ нэн түрүүн сэхэ хабаатай. Эндэ ушарһан гэзэлтэнүүд айхабтар ехэ юм. Хүдөөдэ ургуулагдаһан бүхы юумэнэй дүрбэнэй нэгэ шахуу хубинь хэрэглэгшэдтэ хүрэнэгүй.

Энэ талаар зохёогдоһон ажал ябуулгануудай үргэн ехэ программа бултанда мэдээжэ. 1987 оной октябрь соо тус программые тусхайгаар хараже үзөө һэмди. Тиихэдэ ямар гол зорилго табигдаһан байгааб гэхэдэ, промышленностиин болбосоруулгын һалбаринуудай байгууламжые гүнзэгыгөөр хубилгаха, тэрэнэй материально-техническэ үндэһэ һуурние бэхижүүлхэ хэрэгтэ гол анхарал хандуулха гээд хараалагдаһан байгаа. Энэ программа бэелүүлхын тулада, правительствын абаһан шиидхэбэриин ёһоор, 77 миллиард түхэриг ашаглаха гээд түсэблэгдэнэ. Хүдөө ажахын түүхэй эд болон эдеэ хоолой зүйлнүүдые болбосоруулгын, хадагалалгын болон зөөлгын индустриие гол түлэб шэнээр бии болгохо хэрэгтэй. Болбосоруулга хүгжөөһэнэй, үлэгдэлгүй технологинуудые нэбтэрүүлһэнэй, тиигэжэ гээлтэнүүдые усадхаһанай ашаар 1995 ондо 40 миллиард түхэриг нэмэлтэ продукци абтаха ёһотой гэжэ һануулха байнаб. Энэмнай орон соомнай эдеэ хоолой зүйлнүүдые абалгын ургалтынь 60 процентнь болохо байна.

Хүдөө ажахыда мелиорацин хэхэ тухай асуудал мүнөө бүхыдөө шэнээр хараже үзэгдэнэ. Олон жэлнүүд соо хүдэлжэ байһан байгууламжа айхабтар ехэ гаргашануудые асардаг, хүлеэгдэһэн дунгүүдые үгэдэгүй, харин олон ушарта байгаалида хоро хүргэдэг байгаа. Тиимэһээ Мелиорациин болон үһанай ажахын мүнөө усадхагдаһан министерствэдэ хандуулагдаһан шүүмжэлэл тон зүб. СССР-эй Министрнүүдэй Совет эдэ бүгэдэнөө тобшололнуудые хэжэ, үһанай ажахын бүхы асуудалнуудые нэгэ гарта үгэжэ болохогүй гэжэ тоолонобди. Тус министерство барилгын эмхи болохо ёһотой. Газар дээрэ ямар юумэ хэхэ хэрэгтэйбэ гэжэ хэнһээшье һайнаар мэдэхэ колхоз, совхозууд болон союзна республиканууд энэ талаар объектнүүдые бариха гэһэн зехилнуудые хэгшэд байха зэргэтэй. Бүгэдэ гүрэнэй болон республиканууд хоорондын удха шанартай асуудалнуудые шиидхэхэ эрхэ түбтэ үлөөгдэхэ ёһотой.

Энэ шэглэлээр ябуулагдаһан үсэд нэтэрүү, залан шууд хүдэлмэриин ашаар эдеэ хоолой зүйлнүүдые үйлэдбэрилгые арбан гурбадахи табан жэл соо 200 миллиард түхэриггэ хүргэхэ гэхэ гү, али нёдондо жэлтэй сасуулхада, 70 миллиард шахуу түхэригөөр ехэ болгохо арга боломжо олдохо байна. Тиихэдээ жэл бүри продукци үйлэдбэрилгые 5 процентээр дээшэлүүлээ һаа, тэрэ зорилго туйлагдаха аргатай. Энэл ушарта эдеэ хоолой далгүүр дээрэ бодото хубилалтанууд болохо юм.

Хүдөө ажахыда хүдэлдэг депутадуудай Арадай депутадуудай съездэ соносхоһон хэндалга соолоо ороное эдеэ хоолоор хангалгые үндэһөөрнь һайжаруулха хэрэгтэ шэглүүлэгдэнэн эрхэ байдал байгуулха талаар шэнэ правительствын бэелүүлхэ зорилгонуудые абеха ёһотойбди гэжэ һананаб. Бүхы дэлхэй дээрэхи шэнгээр таряашанние бултанай хүндэлэгдэг, үндэр нэрэ эзргэтэй хүн болгохо хэрэгые хангаха гол кодекс энэл болоно ха юм. Таряашанай манай общество-до хүндэтэй һуури эзэлхын тулада бүхы юумэ хэхэ хэрэгтэй. **(Альга ташалга).** Тиихэдээ тэрэнэй ажабайдалей социальна эрхэ байдал тухай хэлэнэбди. Материальна хангалга, ажаһуудал, медицинскэ хангалга, һуралсал, соёл энээндэ ороно. Ажалай эрхэ байдалда, үйлэдбэриин инфраструктурада, техникээр хангалгада болон бусадшье бүхы юумэндэ баһал хабаатай. Нэгэ үгеөр хэлэхэдэ, мүнөөдэр хотодо ажаһуугшада бии байһан бүхы юумэ үгэхэ ёһотойбди.

Арад зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдэр хангалгые һайжаруулха хэрэгтэ экономикын бусадшье һалбаринууд горитой хубитаяа оруулха ёһотой. Нэн түрүүн тон хүсэ ехэтэй загаһанай ажахыда энэ хабаатай. Миний зааһан зорилгонуудые дүүргэхын тулада эндэ ехэ юумэн хэгдэнэ. Зүгөөр дутуу дундануудшье, шиидхэгдэгүй асуудалнуудшье ушеэл олон.

Оронойнгоо экономикые хүдөө нютагай эрилтэ хэрэглэмжэнүүдтэ анхардаг байхаар эрьюулэн табиха гэһэн арадай депутадуудай захяае дүүргэхэ гээшэ аграрна һалбарида хабаатайгаар правительствын бэелүүлхэ ажал ябуулгын гол шэглэл болохо байна. Хүдөө гэй ажалшадта иимэл ачхерал оролдолго хандуулаод байхадамнай, хэрэглэмжын дүүгүүр дээрэхи эдеэ хоолой зүйлнүүдэй элбэгжэхэ талаар байдал бодоогоор хубилха байна.

V. **Ороной финансова байдал болон тэрэниие элүүржүүлхэ талаар хэмжээнүүд.** Мүнөө гүрэнэйнгөө финансова байдал тухай хэлэхэмни. Съезд дээрэ энэ асуудалда онсо анхарал хандуулагдаа. Тиимэһээ иимэ шухала асуудалаар депутадууд дүүрэн мэдээстэй байха ёһотой.

Энээнһээ урдахи гурбан табан жэлэй турша соо ниитын үйлэдбэриин ашаг үрын доошолоһоноо уламжалан, 150 гаран миллиард түхэриг болохо олзо оршо дутуугаар абтаһан байна. Харин гүрэнэй гаргашанууд хараалһаһаа мүн лэ 150 миллиард түхэригөөр ехэ байгаа. Манай мүнөөнэй финансова бэрхэшээлнүүд эгээл эндэһээ эхитэй гээшэ.

Тэрэ сагта ушарһан финансова нөөсэнүүдэй дутагдал гедаадын худалдаа наймаанда түсэбөө гедуур абтаһан 103 миллиард түхэриг олзо оршоор хаагдаһан байгаа. Дэлхэйн дэлгүүр дээрэ тулишьн-энергетическэ нөөсэнүүдэй талаар таарамжатай байдалай тогтолоной ашаар иимэ ехэ олзо оршо абтаа һэн. Тэрэл зуура худалдаа наймаанай үнэ сэнгүүдые 54 миллиард түхэригөөр ехэ болгоо, арадай үргэн хэрэглэмжын эд бараанай шанарые доошолуулһанай, нюусаар сэнгыень дээшэлүүлһэнэй ашаар 20 миллиард түхэриг

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

...ХЭХЭ АРАДАЙ АША ТУҺАНУУДТА АЛБА ХЭХЭ

Эхиниинь 1-...юурнуудта].

...Арменидэ болоо...худэлэлгын хойн...усадхалгада ба...эн гаргашалагдаг...Афганистанда бо...үедэ жэл бүхэн...д түхэриг гарга...

...ьесын байдал ай...ссадаа. Эндэ юун ...гээшэб?

...ой олзо оршо ту... Гурбан жэл соо ...20 миллиард түхэ...лоо. Тиихэдээ бү...елтань 1988 ондо ...ке. Салин хүлһэ...хэмжээн хараал...миллиард түхэри...ба. Юуб гэхэдэ, ...н зоориеэ өөһэ...эрхэтэй боло...предприятинууд ...ирин болон тэрэ...хоорондохи эко...талаһаа үндэлэлгэ...оосень алдаа, гү...ирияти тухай хуу...ала эрилтыень ха...

...нуудай иимэ түр...нь, тэрэнние ханг...а үйлэдбэрилхөөр ...та хэхээр арадай ...элэн бэшэ байша...эрэглэмжын дэл...илангаяа 1988 он...ай оной эхиндэ тон ...дал тогтоо. Тии...ий үнэгүйдэхэ яба...

...болон мүнгэнэй ...соо байдал иимэ ...ө нүхэдүүд. Эко...ансова байдалые ...талаар программ...ство хараха үзөө...ө. Тодоо шата болгожо ...елүүлэх гэжэ хэ...Нэгэдэхи шатань ...нуудта тудана. Энэ ...эд барса гаргал...оор дээшэлүүлхэ, ...капиталь һомо...болон оборонодо ...е бага болгохо, ...е аппарат барижа ...шанууд доо...ньбалата болон ...аа болон бүсад ...е абаха гээд ха...нэн тухай түрүүн...ийм.

...ийн предприятиг...ууд онсоор ил...Материальна үй...бэринуудта (кол...р) 1989 ондо гар...ан предприя...9 мянган шахуу ...ой гаргашууд...тулада 5 милли...ргэтэй хэрэгтэй ...ые энэ хадаа тог...ий финансова ха...сно. Харин нү...ала хажуунь юун ...д, мүнөө үшөөл ...ийн экономическа ...ь, тиигэжэ бүлтэ...на ябдалай үсад...ийнай ашаар эдэ...ийн хайсөр худэл...коллективудэй хү...ийн арбатай зөө...Ажахы эрхилэлгын ...байдалда орой...ийн иимэ ябдал...энэн һүүлшын жэл ...хо ёөтой гэһэн ...ө правительство ...

...хэмжээнүүд бюд...ралые мүнөө жэл...ирд түхэригөөр, ...34 миллиард ту...га. болгохо арга ...

...шатада — арбан ...ан жэлдэ — фи...делые гансашье ...лха бэшэ, мүн ...дутагдалые зайл...ко табигдана. Ма...а өрөөх жэлнүүд...экономическа ба ...нүүлэлтэй хараа ...он гол шэглэл...хөдөө, арбан гур...ө жэлдэ финансын ...ймаруулха прог...вогод. СССР-эй ...Советдэ хараха ...ай депутадуудай ...өрөө зүбшэн хэлсэхэ ...

...дотор кооперативуудые ...ан, тэрэнэй эршэм...эһэн хөөр жэлдэ ...дутуу дунданууд...тула һайнаар бо...өрөө орлодосотойгоор, ...өө худэлхэ хэрэгтэй.

Кооперативуудай уставые бүридхэлдэ абажа, тэдэнэртэ ажаллаха эрхэ олгодог арадай депутадуудай Советүүд нютагуудта энэ худэлмэриие эгээл эдэбхитэйгээр ябуулха зэргэтэй. Обществодо хэрэгтэй, нютагай эрхэ байдалда тааруу шэнэ янзын кооперативуудые байгуулгада нүлөөлхэ, мүн тэрэшэлэн налог тохохо ашаг үрэтэй гурим хэрэглэн, тэдэнэй ажал ябуулгые гуримшуулха талаар Советүүдтэ үргэн ехэ эрхэнүүд ба арга боломжонууд үгтэнхэй. Социальна үнэн зүб гол ёһонууд дээрэ кооперативна худэлөө хүгжөөхэ хэрэгтэй гэжэ ойлгосотой.

VI. Инвестиционно хэрэгые гуримшуулгын гол ёһонууд. Нүхэд депутадууд! Инвестиционно политика эгээл шангаар шүүмжэглэгдээ гээшэ. Ойрын сагта тохёолдоһон байдалые зайажа, һайжаруулхын тула, энэ асуудалые һайса шэнжэлжэ үзэхэ хэрэгтэй.

Мүнөөнэй инвестиционно политикын онсо шэнжэнь юун болоноб гэбэл, реформо үнгэргэхэдэ, предприятинууд ехэ мүнгэ зөөри абаа. Хэрбээ 1986 ондо гүрэнэй капитальна һомолоотонуудай ниитэ хэмжээндэ предприятинуудай өөһэдын мүнгэ зөөриһөө үгтэһэн инвестициин удельнэй шэнгүү 3 процент тухайтай байгаа һаа. 1989 ондо 41 процентдэ хүрэхэ болоно. Энэнь инвестиционно хэрэгые эмхидхэлгые үндэһөөрнь хубилгана.

Орон дотор барилгын комплексые хүтэлбэрилхэ талаар горитой хубилалтануд хэгдэхээр болоо. Бүхы асуудалнуудые түбэй газарта шийдхэдэг байхадань, республиканска ба нютагай зургаануудай эдэбхи үүсхэлые бууруулһан, тэдэнэй эрилтэ хэрэглэмжэнүүдые хүсэдэг хараада абаха, мүн нютагуудай арга боломжонуудые хэрэглэхэ арга олгодоггүй һэн. Республиканууд харюусалга доошолһон бэйгаа.

Барилгын үйлэдбэриие хүтэлбэрилхэ эрэнүүдые нютагай зургаануудта үгэхэ тухай шийдхэбэринүүд баталан абтаа һэн. Хүтэлбэрин үялгануд союзна республикануудта үгтэнхэй. Һодрядна гол худэлмэринүүдые союзна министерствэнүүдэй бэелүүлдэг дээрэһээ Россин федерацидал тиимэ бэшэ юм. Гэбэшье эндэшье иимэрхүү хэмжээ абаха хэрэгтэй гэжэ ажабайдалда харуулна. Барилгын материалнуудай үйлэдбэришье гол түлэб союзна республикануудта демжүүлагдаа. Иимэ хандаса шэнэ региональна политикын гол ёһонуудта сүм теарана.

Тиибэшье байдал орёо байһан зандаа. Мүнөө барилгада хэрэглэгдэдэг ажахы эрхилэлгын онол арга худэлмэринн болзорнуудта ба шанарта һуулаар нүлөөлнэ.

Барилгын хэмжээе хизаарлахын тула бүри табан жэлэй эхээр захиргаанай шанга хэмжээнүүд абтаха баатай болоо һэн. Тэдэнь саг зуурын үрэ дун үгөө. Саашадаа экономическа онол арганууда орохо-до, ажахы эрхилэх арга оньһонуудай дутуу дунданууда байһан дээрэһээ урдахи жэлнүүдэй үшөр байдал дабтагдаа һэн. 1985 онтой сасуулхада, 1988 ондо шэнээр баригдажа эхилһэн барилгануудай тоо дахин 31 процент нэмэһэн байна. Иимэ барилгануудай түсэбүдые министерствэнүүд ба предприятинууд өөһэдөө мэдээд бүридхэдэг, бателдаг.

Тиигэжэ капитальна һомолоотонууд дахин тараадаһан байна. Нормоор хереалагдаһанһаа 2 дахинһаа үлүүтэй болзорто объектнүүд баригдака. Дүүргэгдээгүй барилгануд олошорно. Олохон предприятинуудые ашаглалгада оруулха даабаринууд ходо эбдэгдэнэ. Энээнэй эсэгэ табан жэлэй түсэбөөр хараалагдаһанһаа һураггүй бага үйлэдбэриин хүсэгэйгөөр арадай ажахын арбан гурбэдахи табан жэлдэ орохо байна.

Ерээдүйн правительство инвестиционно политикын эгээл орёо зорилгонуудые шийдхэхэ болохо.

Ерэхэ табан жэлдэ һомолоотын бүхы газарнуудһаа үгтэхэ үрьһаламжын ниитэ хэмжээн 10 процентнээ ехэ бэшээр нэмэхэ ергагай гэжэ оронсй мүнгэн финансын байдалые харада абан хэһэн сэгнэлтэ харуулна. Гэхэ зуура арадай ажахыда, нэн түрүүн капитальна барилгада байгуулламжын талаар ехэ хубилалтануудые хэрэглэхыень зоригжуулһан гурим үгы.

Эрдэм ухаанай ба конструкторска ажал ябуулгын оршомдо ажахын тоосоо ба өөһэдынгөө мүнгөөр өөһэдыгөө хангаха хараа шугам тодорхойлхо, ябуулха зэргэтэйбди. 1988 онһоо иимэ эрхэ байдалда 23 һалбариин эрдэмэй эмхи зургаануд худэлөө. Мүнөө жэлдэ барандаа, тэрэ тоодо академическэ, дээдэ һургуулинуудай эмхи зургаануд бодон хамгаалгын комплексын эрдэм ухаанай эмхи зургаануд шэнэ гуримаар худэлдэг болохонь.

Гол ба хамһабариин эрдэм шэнжэлэлгын худэлмэри ябуулхадаа бюджедһээ мүнгэ һомоолгые экономическа үндэһэ барим...тайгаар ажахын хэлсээнэй тааралдуулха гээшэ шухала. Эрдэм шэнжэлэлгын эмхи зургаануудай ажахы эрхилэх шэнэ гуримаар худэлдэг Сүлохэдо, ниитэ гүрэнэй, ниитэ национальна удха шанартай ехэ ерээдүйтэй шэнжэлэлгэнүүд яашье хохидохо эргэгүй гэжэ ойлгосотой. Урдынхидал адли, тэдэнэр гол түлэб гүрэнэй бюджедһээ һомолоогдохо эргэтэй.

Һалбариин эрдэм шэнжэлэлгын эмхи зургаануудай шэнэ эрхэ байдалда жэл соо худэлжэ байхадань, экономическа арга оньһо бүхы дээрээ зүб, ашаг үрэтэй гэжэ хергдаа. Зарим дутуу дунданууд шье бии ааб даа, тобшолон хэлэбэл, салин хүлһэн үндэһэ баримтагүйгөөр дээшэлээ, эрдэм-техникын продукциин үнэ сэн ехэ болоо, бэдэрэлгын худэлмэри ба эрдэм ухаанай нөөсэ байгуулха худэлмэри хороогдоно. Тоэд эдэ дутуу дунданууды зайсуулжа болохо. Бүхы дэлхэй дээрэ боложо байһан хүгжэлтын хэмжээндэ ороноо тургэнөөр хүргэхэ гээшэ эгээл шухала. Хариин гүрэнүүдтэ эдэбхитэйгээр хүгжөөгдэжэ байһан технологическа хубилалтануудта нэн түрүүн энэмнай хабаатай. Тиин эндэшье ехэхэн хүсэлэл оролдолгонуудые гаргаха, манай ухаан бодолой айхабтар ехэ арга боломжонуудые элсүүлхэ хэрэгтэй.

Нүхэдүүд!

Хүнэй ажаһуухада таруу зохид оршон байдал байгуулгатай холбоотой асуудалнууд срон дотор шангаар табигдана. Экологическа аюулгүй байдалай түлөө ябуулагдажа эхилһэн худэлөөн социально-политическэ хурса шэглэлтэй боложо байнхай.

Олониитэдэ мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй ба хүн зоной эн талаар эдэбхи үүсхэл гаргаһаниинь ойлгосотой. Урдань манай ороной зарим регионуудтахи байгаали хамгаалха талаар асуудалнууд олониитын шиидхэбэридэ табигдедаггүй байһан ааб даа.

Хүдэлжэ байгаа нилээн олон промышленна предприятинууд, илангаяа гушаад, дүшөөд ба табяед онуудта ашаглалгада оруулагдаһан предприятинууд экологическа нормонуудта таарадаггүй байгаа гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Ашаглалгада оруулагдаһан олохон шэнэ объектнүүд дээрэшье технологическа худэлмэри мүнөөнэй эрилтэнүүдһээ гээгдэдэг. Тиигэжэ зарим томо промышленна түбүүдэй экологическа байдал ехэ муудаһан байна. Мүнөө үедэ 100 миллион шахуу тонно гансал хорото бодосууд агаарай дайдада хаягдадаг.

Байгалай ба Ладожско нуурай байгаалиин баялигуудые аршалан хамгаалха ба бодомжотой зүбөөр хэрэглэхэ, Челябинск, Магнитогорск, Карабаш, Ферган, Кемеровэ, Салават, Стерлитамак, Тольятти ба бусад городуудтахи агаарай болон гол мүрэнүүдэй бузерлагдадаг байделые болюулха талаар нэмэлтэ хэмжэнүүд тухай правительствын тогтоолнууд 1985—1988 онуудта баталан абтаһан байна. Хойто зүгэй ба Сибириин гол мүрэнүүдэй үүсые ондоо тээшэнь урадхуулгатай, Ржевско гидроузелэй болон Волго-Чоргай хаһаабай барилгатай холбоотой худэлмэри зогсоогдоохой. Мүн Араалай далайн оршондохи байгаалиие хамгаалха хэмжээнүүд тухай комплексно шиидхээри мүн дэ абтанхай. Волгын ба Каспийн далайнуудай талаар дурадхалнууд бэлдэгдэнэ. 1985 ондо заповедникүүдэй талмай 18 миллион гектар байгаа һаа, 21 миллион гектер хүрэтэр үргэдхэгдөө.

Ехэ юумэн хэгдэжэ эхилээ гэжэ хераналбди. Гэбэшье тааримжагүй экологическа байдалые богони саг соо һайжаруулхань ехэ хүшэр. Энээнэй тулада материальна ба мүнгэнэй нилээн ехэ нөөсэнүүд хэрэгтэй. Уридшалан тооложо үзэһэнэй ёһоор, байгаали хамгаалха талаар гүрэнэй удаан болзорой программын проектые бэелүүлгэдэ ороной үйлэдбэрилгын хүсэнүүдэй гэмгүй һайнсар хүгжөөгдөөд байбал, гурбан табан жэлнүүдэй туршада 135 миллиард түхэриг һомолхо хэрэгтэй. Табан жэлдэ дунда зэргэнь 45 миллиард түхэриг һомологдохо болоно. Харин байгша табан жэлдэ 15 миллиард түхэриг һомологдонхой. Гэбэшье асуудал гансал мүнгэ зөөреэр дүүрэнэ бэшэ. Иимэ ехэ мүнгэ зөөри ашаглан хэрэглэхэн тула барилгын эмхи зургаануудай түсхай хүсэнүүдые хүгжөөхэ, экологическа талаарга сэбэр технологи ба зохихо хэрэгсэл түхэрэлгэнүүдые зохёон байгуулха гээшэ эгээл шухала.

Мүнөөдэр олониитын табидаг бүхы орёо хүшэр асуудалнуудһаа атомна ба гидро эллшэ хүсэнэй асуудалнууд түрүүшын ээлжээндэ табигдана. Эдэ асуудалнуудаар депутадуудай зүгһөө олон асуудалнууд табигдаһан, хандалгануд ороһон байгаа. Иигэжэ һанаагаа зоболхонь ойлгосотой. Чернобыль, тэгшэ газарай гидростанциинууд гэхэ мэтэн асуудалнууд олон. Эдэ ехэ асуудалнууд ороной дээрэнь удеридалгын асуудалнууд болоно.

1986—1990 онуудай түсэб зохёоходоо, тиихэдэ тогтоод байһан улаасхоорондын байдалһаа болон манай сэрэгэй доктринаһаа уламжалан, урданайхидаал адляар, оборонодо зорюулан хэгдэхэ гаргашануудые национальна олзо оршын ургалтаһаа ехээр ургаха гээд хараалһан байгаабди.

Гэбэшье совет гүрэнэй эб найрамдалта үүсхэлнүүд, эдэбэгүүдэй зарим янзанудые хизаарлаха болон хороохо тухай хэлсээнүүдые баталалга, манай хамгаалхы шэнэ докринын ёһо гуримууд үнэхөөрөө революционно удха шанартай хубилалта хэхэ арга боломжо олгоо һэн. Тиигэжэ дутын хоёр жэл соо эдэ гаргашануудые хороохо талаар оруулагдаһан дурадхалнуудые хараада абахада, табан жэлэй түсэбөөр хараалагдаһанһаа туйлагдаһан алмалта 30 миллиард шахуу түхэриг болохо байна.

Оборонодо гаргашалагдадаг бодото зөөри тухай дүүрэн мэдээн Съезд абаха ёһотой ааб даа. Энэл ушарта депутадууд эдэ гаргашануд тухай тодорхой һанамжатай боложо, сэрэгэй гаргашануудые хаража үзэхэ болон бүридхэхэ хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаадалсаха арга боломжотой болохо бшуу. Жэшээлхэдэ, 1989 ондо юрэнхы дээрэнь гаргашалагдаха 77,3 миллиард түхэриг һөө иимэ һомолонгонуудые хэхэ гээд хараалагдана:

зэбсэг болон техникэ худалдажа абалгада — 32,6 миллиард түхэриг;

эрдэмэй-шэнжэлэлгын болон туршалгын-конструкторска худэлмэринүүдтэ — 15,3 миллиард түхэриг;

арми болон флот хангалгада — 20,2 миллиард түхэриг;

сэрэгэй барилгада — 4,6 миллиард түхэриг;

сэрэгэй алба хаагшадые пенсеэр хангалгада — 2,3 миллиард түхэриг;

бусад гаргашануд — 2,3 миллиард түхэриг болохо юм.

Эдэ баримтануудые тодорхойгоор ойлгуулжа үгэнэнэй үлүү гээшэ ха. Буу зэбсэг хуряяха замаар бидэнэр эрид шуудаар дабшахаоди. Национальна олзо оршодо оборонодо гаргашалагдадаг зөөриин хэм хэмжээе 1995 он болотор 1,5—2 дахин бага болгохын тулада ехэ оролдолго гаргахабди. Тиимэһээ СССР-эй Верховно Советэй ажал ябуулгада тус асуудал онсо һуури эзэлхэ аабза гэжэ һананабди.

Оборонын хэрэглэмжэдэ үгтэдэг гаргашануудые удаа дараалан бага болгохо ябадалые правительство хараадаа абан, совет Зэбсэгтэ Хүсэнүүдые бүхы хэрэгтэй юумэрнь хангаха гэжэ эрмэлзэхэдээ, тэрэл сагта хэрэгтэй соонь хангаха гэһэн ёһо гурим сахиха гэжэ оролдохо бейна. Арми хадаа совет арадай таһаршагүй хубинь болоно. Тиймэһээ тэрээндэ али болохын дэмжэлгэ хэрэгтэй. **(Альга ташалга).**

Сэрэгэй үйлэдбэриие бүхэй шэглэлэй түргэнөөр болгохо, сүлөөрһэн хүсэнүүдые болон нөөсэнүүдые социальна болон экономическа зорилгонуудые шиидхэлгэдэ шэглүүлхэ гээшэ айхабтар шухала болонхой. Иимэ хэмжээнүүдые абаһанай ашаар агропромышленна комплексдо, хүнгэн промышленность-да, худалдаа наймаанда болон ниитын эдэс холдо хэрэгтэй хэрэгсэл тухэрэлгэнүүдые гарга...лые 1,5—2 дахин ехэ болохо арга боломжо олдохо байна.

Байгша ондо абтаһан иимэ хэмжээнүүд оборонно комплексын үйлэдбэриин байгуулламжые хубилгаһан байха юм. Сэрэгэй бэшэ продукци болон арадай үргэн хэрэглэмжын зэ барааа гаргалгын хэмжээнэй ургалта сэрэгэй продукци гаргалгаһаа хоёр дахин дээшээ болоо.

Конверсиин нүлөөн доро оборонно комплексын үйлэдбэриин байгуулламжа үндэлөөрөө хубилна. Хэрбээ мүнөөдэр сэрэгэй бэшэ продукциин хэмжээн энэ һалбарида гаргагдадаг бүхы продукциин 40 процент байгаа һаа, байгша табан жэлэй һүүл болотор 46 процентдэ, харин 1995 ондо 60 гаран процентдэ хүргэгдэхэ юм.

Социальна хэрэглэмхэнүүдые хангаха хэрэгтэ арадай ажахын гол хүсэнүүдые шэглүүлхэ гэһэн шиидхэбэритэй зохилдуулан, сэрэгэй бэшэ продукциин болон ажаһуудалай орёо зүбараанай түхэл янзануудые үргэнөөр бии болгохо даабари оборонно һалбаринуудта үгтэһэн байна.

Нэн түрүүн эдэ бүгэдэ медицинын техникэдэ хабаатай. Иимэ продукци үйлэдбэрилгэ 1989 ондо оборонно һалбариде 240 шахуу миллиард түхэриг болохо юм. Харин ерээдүйдэ жэл бүри 1 миллиардһаа доошо бэшэ түхэригэй иимэ продукци гаргагдадаг болохо. Инвалидуудые медицинын элдэб техникээр хангалгын илангаяа хурса болоһониие, мүн протез хэхэ талаар бэрхэшээлтэй байһаниие хараада абажа, энээн тухай Съезд дээрэшье ехэ...голхоролтойгоор олон зон хэлэнэ һэн, эдэ бүхы продукци үйлэдбэрилэн гаргалгые замбуулинай продукци гаргадаг гол предприятинуудта даалгаха гэжэ Министрнүүдэй Совет шиидэбэ. **(Альга ташалга).**

Хүн зонниие соёлой-ажаһуудалай хэрэглэмжын эд бараагаар хангаха хэрэгтэ оборонно комплекс мүнөөнэйхиһөө бүри ехэ хубитаяа оруулха ёһотой. Мүнөө үедэ тус һалбари жэл соо 30 миллиард түхэригэй иимэ эд бараа гаргана. Энэнь орон соо бүхыдөө гаргагдажа байһанай 22 процентнь болоно. 1990 ондо 33 процентын ургалта туйлагдаха хараатай. Арбан гурбадахи табан жэлдэ тус комплекс 250—270 миллиард түхэригэй иимэ эд бараа гаргажа, байгша табан жэлэй даабариие хоёр дахин үлүүлхэ гэжэ тоолонобди.

Оборонын болон арадай ажахын аша туһада зорюулан, замбуулинай техникэ зохёон бии болгохо, хэрэглэхэ тухай асуудалда онсо анхарал хандуулха хэрэгтэй гэжэ һананаб. Оборонын зорилгонуудта гаргашалагдадаг мүнгэн зөөри тухай мэдээнүүдые үгэһэндэл адляар, манай замбуулинай программануудые бэелүүлгэтэй холбоотой гаргашануд тухай баримтануд Съездын анхаралда табигдаха ёһотой гээшэ ха.

Тиихэлэрээ хэды шэнээн мүнгэ зөөри энэ хэрэгтэ һомологдоно гээшэб? Тоо, баримтануудые дүрдабал, иимэл даа, миллиард түхэригөөр:

замбуулинда туйлагдаһые арадай ажахыда хэрэглэлгэдэ ба замбуулиниие шэнжэлгэдэ —1,7;

замбуулиниие сэрэгэй талаар хэрэглэлгэдэ —3,9;

олон дахин хэрэглэгдэдэг замбуулинай «Буран» системэдэ —1,3;

хамта дээрээ 6,9 миллиард түхэриг болоно.

Эдэ гаргашануд өөрыгөө харюулна гээшэ гү гэһэн асуудал табигдана. Энэ талаар иигэжэ хэлэхэдэ болоно, сэрэгэй хэрэгтэ зорюулагдаһан замбуулинай программые бэелүүлгэ, Оборонын министерствын мэргэжэлтэдэй тоолоһоной ёһоор, манай Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй дайшалхы арга боломжонуудые 1,5—2 дахин дээшэлүүлхэ юм.

Гэхэтэй хамта замбуулинай техникын түйлалтануудые арадай ажахыда, социальна асуудалнуудые шиидхэлгэдэ зорюулха гээшэ тон шухала байна бшуу. Эндэ арга боломжнууд яһала бии. Гансал телефонизациилгын асуудал абажа харая. Манай ороной эрхэ байдалда заншалта болоһон аргаар лэ хэбэл, энэ асуудал олохон жэлэй туршада шиидхэгдэхэгүй байна ха юм. Харин замбуулиниие хэрэглэбэл, ондоо аргаар, түргэнөөр, жэшээлбэл, телевиденин асуудалнуудые шиидхэнэн шэнгээр, энэ хэрэгые бэелүүлжэ болохо байна бшуу. Мүнөө ороноймнай бүхы хүн зоной 94 процентнь телевизор хараха арга боломжотой гээшэ.

Үшөө энээн тухай хэлэхэ ёһотойб. Хубилган шэнэдхэлгын ба олондо мэдээсэлгые хүгжөөхэ үндэһэ һуури баримталан, оборонно асуудалнуудаар абтаха шиидхэбэринүүдые баталалга хубиланхай. Эндэ гүрэнэй түсэб ба бюджедэ адляар харагдагаг ёһо баримталагдаха юм. Һайнаар гүнэгэгыгөөр бодогдожо үзэгдэһэн ба бүхы талаараа шалгагдаһан гадаадын политика ябуулжа, мүнөөнэй ба ерэхэ үеын совет хүнүүдэ емгалан тайбан ажаһууха арга боломжнуудые олгуулха гээшэ манай гол уялга мүн. Эб найрамдал сахиха талаар үүсхэлнүүд гаргагдаха, уласхоорондын харилсаануудые һайжаруулха хэрэг саашадаа эдэбхитэйгээр хүгжөөгдэхэ юм. Бүхы оронуудай бэе бэедээ этигэхэ, хоорондоо ойлголсохо, харилсаха һайн һайхан заншалые бодотоор бэелүүлгэ гээшэ тон шухала гээд правительство тоолоно.

IX. Гадаадын экономическа ажаябуулга ба ороной валютна байдал. Нүхэдүүд! Гадаадын экономическа ажаябуулга ба ороной валютын байдал тухай тон богониохоор. Эдэ асуудалнуудаар абтаһан хэмжэнүүд манай экономикые элитэ болгожо, бүхы предприятинуудта, нэгэдэлнүүдтэ, эмхинүүдтэ, тэрэ тоодо кооперативуудта, ажалай уласхоорондын хубаарилгада хабаадаха арга боломжонуудые олгуулгада зорюулагданхай юм.

Мүнөө, бултанда гадаадын дэлгүүртэ гараха эрхын олгогдоод байхада, орон доторнай гадаадада экономическа ажаябуулга хэдэг 2 мянга гаран хабаадагшад бүридэлдэ абтаба. СССР-тэ 460 шахуу хамтын предприятинууд бии болгогдоо. СЭВ-эй гэшүүн-ороннуудай партнернуудай хоорондо сэхэ харилсаанай хөёр мянган хэлсээнүүд баталагданхай.

СССР-эй гадаадын экономическа харилсаануудай хүгжэлтын стратеги хараалагданхай. Тэрэнэй гол шухалань гэхэдэ, наймаанай заншалта түлэб баримталгаһаа эрдэмэй, техникын ба үйлэдбэриин талаар үргэн ехэ харилсаануудые тогтоолго болоно бшуу. Гадаадада худалдагдадаг зүйлнүүдэй бүридэлые эрид хубилгаха, эндэ бэлэн болгогдоһон зүйлнүүдыень олошоруулха гээд хараалагданхай. Хариин гүрэнүүдһээ һэльбэн шэнэдхэлгэдэ ба түхэлыень хубилган шэнэдхэлгэдэ хэрэглэгдэхэ түхеэрэлгэнүүдые худалдан абаха хэрэгтэ онсо анхарал хандуулагдаха юм. Гэбэшье мүнөө үедэ гадаадын экономическа ажал ябуулгада хүндэ хүшэр байдал тухай тон богониохоор. Эдэ асуудалнуудаар абтаһан хэмжэнүүд манай экономикые элитэ болгожо, бүхы предприятинуудта, нэгэдэлнүүдтэ, эмхинүүдтэ, тэрэ тоодо кооперативуудта, ажалай уласхоорондын хубаарилгада хабаадаха арга боломжонуудые олгуулгадаа зорюулагданхай юм.

Мүнөө, бултанда гадаадын дэлгүүртэ гараха эрхын олгогдоод байхада, орон доторнай гадаадада экономическа ажаябуулга хэдэг 2 мянга гаран хабаадагшад бүридэлдэ абтаба. СССР-тэ 460 шахуу хамтын предприятинууд бии болгогдоо. СЭВ-эй гэшүүн-ороннуудай партнернуудай хоорондо сэхэ харилсаанай хөёр мянган хэлсээнүүд баталагданхай.

СССР-эй гадаадын экономическа харилсаануудай хүгжэлтын стратеги хараалагданхай. Тэрэнэй гол шухалань гэхэдэ, наймаанай заншалта түлэб баримталгаһаа эрдэмэй, техникын ба үйлэдбэриин талаар үргэн ехэ харилсаануудые тогтоолго болоно бшуу. Гадаадада худалдагдадаг зүйлнүүдэй бүридэлые эрид хубилгаха, эндэ бэлэн болгогдоһон зүйлнүүдыень олошоруулха гээд хараалагданхай. Хариин гүрэнүүдһээ һэльбэн шэнэдхэлгэдэ ба түхэлыень хубилган шэнэдхэлгэдэ хэрэглэгдэхэ түхеэрэлгэнүүдые худалдан абаха хэрэгтэ онсо анхарал хандуулагдаха юм. Гэбэшье мүнөө үедэ гадаадын экономическа ажал ябуулгада хүндэ хүшэр байдал тухай тон богониохоноор. Эдэ асуудалнуудаар абтаһан хэмжэнүүд манай экономикые элитэ болгожо, бүхы предприятинуудта, нэгэдэлнүүдтэ, эмхинүүдтэ, тэрэ тоодо кооперативуудта, ажалай уласхоорондын хубаарилгада хабаадаха арга боломжонуудые олгуулгадаа зорюулагданхай юм.

Дэлхэйн ажахы эрхилэлгэдэ боложо байһан хубилалтануудһаа манай экономикые таһаранги болгохо тушаа олон жэлдэ хэгдэжэ байһан ябадалые эрид дабажа гараха хэрэгтэ шэнээр һүнгагдаһан правительство ажалаа шэглүүлхэ ёһотой гэжэ тоолоноб. Энээнһээ урдынхидал адли социалис ороннуудтай харилсаагаа, социалис экономикын холбоо барисаае бэхижүүлхэ тушаа түрүүшын ээлжээнэй анхарал табигдаха ёһотой.

Политическэ байдалай шэнэдхэгдэн хубилгаһан, арадай депутадуудай Советүүдэй, тэрэнэй дээдэ засаг түрын органай ёһотойл демократическа шанартай болгогдоһон эрхэ байдалда ажал хэрэгүүдээ ябуулха болонобди гэжэ түгэсхэдөө хэлэхээһананаб. Мүнөө байгуулагдаха правительствын гол тухэл шэнжынь илгаа юуб гэхэдэ, шэнэ эрхэ байдалда тэрэ арадай бодото засаг түрын бүрин эрхэтэ орган болохо эргэтэй. Тиигээл һаа, арад зоной хүсэлэл эрмэлээлые жэншэдгүй дүүргэхэ найдамтай хүсэн боложо шадаха байна.

Олон түмэнэй зохёон байгуулха эдэбхидэ түшэглэн хүгжэжэ байха, шэнэ, хүнэй ёһотойл талые хараһан, һайн һайхан шэнжэтэй социалис общество байгуулха гэһэн Ленинэй зааһан захяа заабариие партимнай бусалтагүйгөөр шэлэн абаа гээшэ. Хүн зоной үдэр бүриин эрилтэ хэрэглэмжэнүүдтэй политикын таһаршагүй холбоотой байха ушар, арадай бүхы дүй дүршэл, тэдэнэй эршэ хүсэн — манай түшэг тулгуури болоно. Хүнүүдэй хубиин эдэбхи хэшээл, нютагуудай илгаа, соёл болбосоролой олон ондоо байһан, бултандал адляар бодомжолдогүй ушар баримтануд һаад хэнэ гэжэ һаяхан болотор бюрократическа хүтэлбэрилгэдэ тоолгододог байгаа һаа, мүнөө эдэ бүгэдэ манай этигэл найдал, һайн һайхан бодолоймнай эхин болоно.

Политическэ болон экономическа байдалые һайн тээшэнь хубилгаха хараа шугамаар урагшаа эрид шууд, хажуу тээшээ хадуурангүй дабшаа һаа, зайлашагүй болоһон асуудалнуудые шиидхэжэ шадахабди.

Материальна хангалгын талаар хэжэ байһан бүхы юумэмнай хэды шухала байбашье һаань, манай эгээл ехэ баялиг — арадай соёл болбосорол, уг унгиин һайн һайхан шэнжые алдаха ёһогүйбди. Юуб гэхэдэ, сэдьхэл бодолойнгоо һайн талые алдажа байһан арад ерээдүйдэ түүхэтэ хүгжэлтэгүй гэдэг ха юм.

Энэ талаар соёл болбосоролой үгы һаань, общество соо һайхан сэдьхэл бодол байхагүй, хүнүүдэй сэдьхэл бодолой һайхан шэнжын үгы һаань, социальна болон экономическа хуулинуудшье ашаг үрэ үгэхэгүй гэжэ депутат Дмитрий Сергеевич Лихачевой Съезд дээрэ хэлэһэниие үнэн зүрхэнһөө һайшаан дэмжэнэб. Соёл болбосорол муу байхадаал обществын ажабайдалда, гүрэнэй хүтэлбэрилхы ажалда, нацинүүдэй хоорондохи харилсаанда муугаар нүлөөлнэ.

Соёлой, хэблэлэй, олондо мэдээсэл хүргэдэг бусад эмхинүүдэй материальна үндэһэ һуурние бэхижүүлхэ хэрэгые, ашатай туһатай ямаршье эдэбхиие, соёл болбосорол, арадай гүн ёһо заншалнуудые, обществын ухаан бодолой хүсые баяжуулха талаар гаргагдаһан бүхы хүсэлэл оролдолгонууд правительствын зүгһөө дэмжэгдэхэ байна. **(Альга ташалган].**

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд

ШИИДХЭБЭРИНҮҮДЫЕ БЭЕЛҮҮЛГЭДЭ АНХАРАЛАА ХАНДУУЛ

СССР-эй Арадай депутадуудай съезд июнийн 8-да Москвада, Кремлийн Съезднүүдэй ордон соо хүдэлмэрээ үргэлжэлүүлэв.

Депутат **А.-М. К. Бразаускас** үглөөнэй заседаниин түрүүлэгшээр һууба.

СССР-эй дотоодын ба гадаадын политикын гол шэглэлнүүд тухай асуудалые, Совет правительствын саашанхи ажал ябуулгын программые зүбшэн хэлсэлгээ депутадууд үргэлжэлүүлһэн байгаа.

Хубилган шэнэдхэлгын эршэ дэлисээр арад зон сэдьхэлээ огто хананагүй гэжэ һунгалтын урда тээхи кампани, һунгашадтай үүлзалгануud тодоор харуулба гэжэ депутат **Г. В. Быков** тэмдэглээ. Саарһан мүнгэнэй үнын уналга, эдеэ хоолой зүйлнүүдэй, промышленна эд бараанай дутагдал, хүнэй нэрэ хүндые бузарлаһан оошорнууд, гэмтэ ябадалай ургалта, орон доторхи байдалаймнай юрэнхы дээрээ хангалтагүй муу бололго хүн зоной дура гутаана.

Зарим асуудалнуудай бодомжогүйгөөр, яаралтай түргэнөөр шиидхэгдэжэ байһан ушар шалтгаануудые депутат гүнэгыгөөр шэнжэлхэдээ, ойрын 2—3 жэлэй хугасаа соо саарпан мүнгэнэй үнын уналгые зогсоохо, бюджедэй, үри шэрие бага болгохо, экономикоёо түсэбэй ёһоор гуримшуулан һайжаруулха арга олгоһон найдамтай хэмжээнүүдые абахаар дурадхаһан байгаа. Хүн зоной ажабайдалые һайжаруулгада энэнэй ямар ехэ нүлөө саг дары үзүүлхэ байһые харуулхын тула нэгэ юрын тоололго хэбэ. Хэрбээ, жэшээнь, хүнэй түхэриг бүхэнөө дуратай юумээ худалдан абалгада гаргашалхые хүсөө һаань, хүн зоной һуудал байдалай хэмжээе, багсаамжалхада, 1,5 дахин дээшэлүүлхэ шухала. Тиимэһээ орон дотороо иимэ эд бараанай байдал байгуулхабди. Эсэсэй эсэстэ түхэригэй экономикодо хүдэлжэ эхилхынь тула, хүнүүдэй түхэриг хүлһөөрөө олодог болохые хүсэхынь тула шухара хэрэгтэй эд бараа дэлгүүрнүүдтэ элбэг дэлбэгээр гаргаха хэрэгтэй.

Бюджет хадаа мүнөө айхабтар орёо хэрэг болоно гэжэ депутат саашадаа мэдүүлээ. Тэрэниие Арадай депутадуудай съездын эрхэ мэдэлдэ табихые дурадханаб. Ноябрь гэхэ гү, али декабрь һарада дахинаа суглархадаа, тэрэниие зүбшэн хэлсэхэ ёһотойбди.

Советскэ Союз мэтын агуу-ехэ гүрэнэй ажахые дээрэһээ хүтэлбэрилгын эрхэ байдалда экономическа реформонуудай зарим хубяаршье бэелүүлэгдэхэгүй байһые олон жэлэй ажал хэрэгүүд батаар харуулба гэжэ депутат **К. П. Прунскене** мэдүүлээ. Тэрэнэй һанамжын ёһоор, хуушаһан онол аргануудаар түбһөө хүтэлбэрилгын үлөөгдөөд байгаа һаань, энэ асари ехэ экономикые гуримшуулан һайжаруулжа шадахагүй байнабди.

Экономическа реформын Прибалтикын бодомжо тухай үгэ хэлэгшэ тогтоходоо, зорилгонуудые үргэн ехээр шиидхэлгын гол ёһон тэрээн соо найруулагданхай байна гэжэ тэмдэглээ. Тэрэниие ажахын ба социальна хэрэгүүдэй бэелүүлэгдэжэ байһан хэмжээндэ гаргаха шухала. Республиканууdые амаграйнь, бүхы союзые хүтэлбэрилгые хубилган шэнэдхэхын тула республикануудай экономическа бэеэ дааһан байдал хангаха гээшэ тон шухала удха шанартай гэжэ тэрэ саашадаа тэмдэглээ. Удаань экономическа реформын Прибалтикын бодомжын гол ёһонууд тухай депутат дэлгэрэнгыгээр тогтобо. Ниитэ нэгэн алхасаар имагтал хүмэдхэ нүхэн тээшэ дабшажа болоно гэжэ тэрэ баталба. Эдэбхи үүсхэл бадарууһанай ашаар лэ хүгжэлэгүйгөөр зогсошоһон байдалнаа гаража болоно. Тэрэнэй хэлэһэнэй ёһоор, бээ даагаад ажахыгаа эрхилхэ талаар республикануудта эрхэ олгохо гээшэ һаала таарамжатай байна.

Түб болон нютагуудай хоорондохи харилсаануудай асуудалнуудта, экономикые эзэрхэн зонхилхогүй ябадалай асуудалнуудта Литвагай түлөөлэгшэ үгэ соогоо анхаралаа ехээр хандуулба. Эдэ бүхы асуудалнуудаар Съезд дээрэ үгэ бугууд эли ха юм даа: саарһан мүнгэнэй үнэ унана, хаа хаанагүй карточна гурим тогтоогдоно, «хара дэлгүүр» үргэнөөр хүгжөөгдэнэ, экономико доройтон унана. Эсэсэй эсэстэ манай арадай ажахыда зонхилон захиралгын гурим һэргээгдэхэдээ болохо байна.

Тохёолдожо байһан экономическа байдалай аюултай боложо байһые ороной хүтэлбэрилэгшэдэй ойлгожо байһые СССР-эй правительствын ажал ябуулгын программые зүбшэн хэлсэлгээ депутадууд үргэлжэлүүлһэн байгаа.

Хубилган шэнэдхэлгын эршэ дэлисээр арад зон сэдьхэлээ огто хананагүй гэжэ һунгалтын урда тээхи кампани, һунгашадтай үүлзалгануud тодоор харуулба гэжэ депутат **Г. В. Быков** тэмдэглээ. Саарһан мүнгэнэй үнын уналга, эдеэ хоолой зүйлнүүдэй, промышленна эд бараанай дутагдал, хүнэй нэрэ хүндые бузарлаһан оошорнууд, гэмтэ ябадалай ургалта, орон доторхи байдалаймнай юрэнхы дээрээ хангалтагүй муу бололго хүн зоной дура гутаана.

Зарим асуудалнуудай бодомжогүйгөөр, яаралтай түргэнөөр шиидхэгдэжэ байһан ушар шалтгаануудые депутат гүнэгыгөөр шэнжэлхэдээ, ойрын 2—3 жэлэй хугасаа соо саарпан мүнгэнэй үнын уналгые зогсоохо, бюджедэй, үри шэрие бага болгохо, экономикоёо түсэбэй ёһоор гуримшуулан һайжаруулха арга олгоһон найдамтай хэмжээнүүдые абахаар дурадхаһан байгаа. Хүн зоной ажабайдалые һайжаруулгада энэнэй ямар ехэ нүлөө саг дары үзүүлхэ байһые харуулхын тула нэгэ юрын тоололго хэбэ. Хэрбээ, жэшээнь, хүнэй түхэриг бүхэнөө дуратай юумээ худалдан абалгада гаргашалхые хүсөө һаань, хүн зоной һуудал байдалай хэмжээе, багсаамжалхада, 1,5 дахин дээшэлүүлхэ шухала. Тиимэһээ орон дотороо иимэ эд бараанай байдал байгуулхабди. Эсэсэй эсэстэ түхэригэй экономикодо хүдэлжэ эхилхынь тула, хүнүүдэй түхэриг хүлһөөрөө олодог болохые хүсэхынь тула шухара хэрэгтэй эд бараа дэлгүүрнүүдтэ элбэг дэлбэгээр гаргаха хэрэгтэй.

Бюджет хадаа мүнөө айхабтар орёо хэрэг болоно гэжэ депутат саашадаа мэдүүлээ. Тэрэниие Арадай депутадуудай съездын эрхэ мэдэлдэ табихые дурадхаһан. Ноябрь гэхэ гү, али декабрь һарада дахинаа суглархадаа, тэрэниие зүбшэн хэлсэхэ ёһотойбди.

Советскэ Союз мэтын агуу-ехэ гүрэнэй ажахые дээрэһээ хүтэлбэрилгын эрхэ байдалда экономическа реформонуудай зарим хубяаршье бэелүүлэгдэхэгүй байһые олон жэлэй ажал хэрэгүүд батаар харуулба гэжэ депутат **К. П. Прунскене** мэдүүлээ. Тэрэнэй һанамжын ёһоор, хуушаһан онол аргануудаар түбһөө хүтэлбэрилгын үлөөгдөөд байгаа һаань, энэ асари ехэ экономикые гуримшуулан һайжаруулжа шадахагүй байнабди.

Экономическа реформын Прибалтикын бодомжо тухай үгэ хэлэгшэ тогтоходоо, зорилгонуудые үргэн ехээр шиидхэлгын гол ёһон тэрээн соо найруулагданхай байна гэжэ тэмдэглээ. Тэрэниие ажахын ба социальна хэрэгүүдэй бэелүүлэгдэжэ байһан хэмжээндэ гаргаха шухала. Республиканууdые амаграйнь, бүхы союзые хүтэлбэрилгые хубилган шэнэдхэхын тула республикануудай экономическа бэеэ дааһан байдал хангаха гээшэ тон шухала удха шанартай гэжэ тэрэ саашадаа тэмдэглээ. Удаань экономическа реформын Прибалтикын бодомжын гол ёһонууд тухай депутат дэлгэрэнгыгээр тогтобо. Ниитэ нэгэн алхасаар имагтал хүмэдхэ нүхэн тээшэ дабшажа болоно гэжэ тэрэ баталба. Эдэбхи үүсхэл бадарууһанай ашаар лэ хүгжэлэгүйгөөр зогсошоһон байдалнаа гаража